

Kolektivistički odgojni ideal upotrebljivog građanina

Koričić, Filip

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:956643>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2022-05-21**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Pedagogija i povijest

Filip Koričić

Kolektivistički odgojni ideal upotrebljivog građanina

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Mirko Lukaš

Osijek, 2020.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za pedagogiju
Studij: Pedagogija - povijest

Filip Koričić

Kolektivistički odgojni ideal upotrebljivog građanina

Diplomski rad

Područje društvenih znanosti, polje pedagogija, grana opća povijest pedagogije

Mentor: izv. prof. dr. sc. Mirko Lukaš

Osijek, 2020.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 30.9.2020.

Filip Korićić 0122221804
ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Tema ovog diplomskog rada je „Kolektivistički odgojni ideal upotrebljivog građanina“. U radu se obrađuje pojam odgojnog ideala promatran prizmom kolektivističkog odgoja. Uz odgojni ideal objašnjeni su pojmovi individualizam, kolektivizam i indoktrinacija. Predstavnici kolektivističkog odgoja prezentirani su njihovim životopisima, a nakon toga su opisani pedagoški pogledi svakog od odabranih predstavnika. Rad donosi prikaz djelovanja kolektivističkog odgoja u Sparti koji je zakonski regulirao zakonodavac Likurg. Nakon toga opisan je kolektivizam u nacističkoj Njemačkoj i kolektivistički odgoj u fašističkoj Italiji. Socijalistička pedagogija prikazana je predstavnicima socijalista utopista, znanstvenom socijalističkom pedagogijom i utjecajima Oktobarske revolucije na odgoj. Na kraju se obrađuje predstavnik kršćanske pedagogije Ivan Bosco i njegov odgojni rad utemeljen na kolektivističkim principima.

Ključne riječi: fašizam, indoktrinacija, kršćanska pedagogija, nacizam, spartanski odgoj, socijalizam

Sadržaj:

I. TEORIJSKI DIO

1. Uvod.....	1
2. Odgojni ideal.....	2
3. Indoktrinacija.....	5
4. Kolektivizam.....	7
5. Individualizam.....	9
6. Građanski odgoj.....	10
II. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA.....	12
1. Predmet istraživanja.....	12
2. Cilj istraživanja.....	12
3. Zadaci istraživanja.....:	12
4. Metode istraživanja.....	12
5. Uzorak istraživanja.....	13
III. INTERPRETACIJA.....	14
1. Spartanski odgoj.....	14
2. Pedagogija u nacističkoj Njemačkoj.....	17
2.1. Baldur von Schirach.....	18
2.2. Hitlerova mladež.....:	19
2.3. Fašistička pedagogija u Italiji.....	27
3. Socijalisti utopisti.....	28
3.1. Charles Fourier.....	28
3.2. Claude Henri Saint Simon.....	30

3.3. Robert Owen.....	31
4. Pedagogija znanstvenog socijalizma.....	32
5. Oktobarska socijalistička revolucija i odgoj.....	34
5.1. Vladimir Iljič Uljanov Lenjin.....	35
5.2. Nadežda Konstantinovna Krupska.....	36
5.3. Anton Semjonovič Makarenko.....	40
6. Pedagoški sustav Ivana Bosca.....	45
V. ZAKLJUČAK.....	50
VI. POPIS LITERATURE.....	51

I. TEORIJSKI DIO

1. Uvod

Cilj diplomskog rada je prikaz kolektivističkog odgojnog ideala upotrebljivog građanina, njegovih odabranih predstavnika i sljedbenika te prikaz općih principa koji su zastupani u pojedinom sustavu. Na početku rada se donosi opis pojma odgojnog ideala, a nakon toga definiraju pojmovi individualizma, kolektivismu i indoktrinacije. Nakon pojašnjenja temeljnih pojmova ovog rada slijedi prikaz metodologije istraživanja, a zatim interpretacija analize pedagoške literature s odabranim predstavnicima i njihovim pedagoškim sustavima. U raspravnom dijelu se prvo obrađuje odgoj u Sparti i prikazuje spartanski odgojni ideal koji je bio reguliran prema pravilima zakonodavca Likurga. Nakon toga se prikazuje odgoj u nacističkoj Njemačkoj i Hitlerova mladež pod vodstvom Baldura von Schiracha. Odgoj u fašističkoj Italiji prikazan je djelovanjem organizacija „Balilla“ za djecu i „Male Talijanke“ za mlade djevojke. Socijalisti utopisti su prikazani radovima i djelovanjem Charlesa Fouriera, Henrija Saint Simona i Roberta Owena. Prikaz socijalista se nastavlja prikazom djelovanja Karla Marxa i Friedricha Engelsa koji su obilježili pedagogiju znanstvenog socijalizma. Utjecaj Oktobarske revolucije na odgoj je prikazan učenjima Vladimira Lenjina, Nadežde Krupske i Antona Semjonoviča Makarenka. Posljednji predstavnik promatranog odgojnog sustava je Ivan Bosco čiji se rad i djelovanje vežu uz kršćansku pedagogiju.

2. Odgojni ideal

Nacionalna svijest živi nečujno u biću naroda i progovara kroz svakog pojedinca. Suptilni proces buđenja nacionalne svijesti koji počiva na ljubavi prema rodnoj grudi započinje u obitelji, a nastavlja se u školi. Probuditi u mladom biću vrednote vezane uz njegov narod, uz naciju kojoj rođenjem pripada itekako je važna zadaća odgoja. Ovisno o društvenom i političkom uređenju i vladajućoj ideologiji, odgoj prati klatno njihala na putanji razvoja nacionalne svijesti od internacionalizma do usko lokalnog nacionalizma. Odgojna svijest naroda, kao dio opće kulturne svijesti, zakonito utječe na prevladavanje usmjeravanja ili zabranjivanja u odgoju u jednom društvu. Na osnovi dominirajućih odgojnih postupaka možemo zaključiti o općoj kulturnoj svijesti naroda. Odgojna je svijest naroda apstrakcija, a posljedica je odgojne i opće kulturne svijesti pojedinaca u jednom društvu. Za napredak društva i za pozitivni utjecaj društva na odgoj presudan je stupanj razvoja svijesti i savjesti onih koji upravljaju državom, posebno prosvjetnom politikom. Njihova odgovorna uloga očitovat će se u kreiranju politike odgoja i obrazovanja koja će kao primarni zadatak imati razvoj svijesti i savjesti kako pojedinaca tako i društva. Ukoliko zakaže svijest i savjest onih koji su odgovorni za stanje odgoja u društvu, što možemo tada očekivati (Bratanić, 2002). Ideal je najviši standard (savršenstvo) nečega što se želi dostići. Odgojni ideal je slika savršenog čovjeka, projekcija zbilje, pogled na razvoj čovjeka koji se želi postići odgojem. Odgojni ideal je skup predodžbi o poželjnim odlikama čovjeka neke zajednice. Odgojni ideal je društveno-povijesni proizvod neke zajednice koji integrira iskustva zajednice i njenu projekciju u budućnost, a koji se postavljaju kao najšira ideja-vodilja za utemeljenje odgojne prakse. U osnovi odgojnih ideala nalaze se dominantna, vrijednosno određena shvaćanja o čimbenicima razvoja čovjeka i ljudske osobnosti. U idealu je sintetizirana općeljudska, društveno-povijesna, socio-kulturna, skupinska i individualna dimenzija pogleda na čovjeka. Ideal čovjeka sastavni je dio šire kategorije – svjetonazora. Pod time se podrazumijeva ukupnost vrijednosnog odnosa čovjeka prema životu i zbilji, odnosno činjenicu da se ljudska konstruira i kao objektivna zbilja (društvo) i kao subjektivna zbilja (čovjek) u procesima razvoja zajednice. Svjetonazor sadrži orijentacije prema temeljnim pitanjima podrijetla i razvoja čovjeka, zajednice i prirode, pitanjima ljudske biti i ozbiljenja čovjeka kao potencije. Svjetonazori su orijentiri – spoznajni i vrijednosni okviri koji omogućuju konzistentnu i ekonomičnu konstrukciju ljudske zbilje i odgovarajuću organizaciju i interpretaciju stvarnosti. Različitost svjetonazora rezultat je dinamike intraindividualnih, interpersonalnih i interskupinskih procesa. Činjenica je da su svjetonazori, s jedne strane, društveni proizvod, a s

druge, proizvod procesa razvoja osobnosti. Svjetonazori stoga izražavaju društvenu diferencijaciju – različitost interesnog položaja pojedinaca, skupina, zajednica, društava, civilizacija i kultura u opažanju i zadovoljavanju individualnih i društvenih potreba. Različitost svjetonazora može se djelomice objasniti interesnom konfliktnošću društva u zadovoljavanju potreba ili društvenom diferencijacijom. Odgojni ideal sastavni je dio svjetonazora. Otuda različiti odgojni ideali moraju pripadati različitim svjetonazorima, različitim pogledima na svijet, život i bit čovjeka (Mušanović i Lukaš, 2011, 48). Iz povijesti pedagogije poznata je paradigmatička razlika odgojnih modela antičke pedagogije iz koje se izvodi klasifikacija odgojnih ideala koja vrijedi i danas: humanistički odgojni ideal cjelovitog, skladnog (harmoničnog), mnogostranog razvoja osobnosti (atenski odgojni ideal) i kolektivistički odgojni ideal jednostranog (parcijalnog) razvoja osobnosti kao dijela kolektiviteta (ideal spartanskog odgoja). Atenski odgojni ideal naziva se kalokagathia – jedinstvo lijepog, istinitog i dobrog – kalos (kalos – lijep, agathos – dobar) i njime se izražava težnja k skladnom razvoju tijela i duha, jedinstveni razvoj slobodnog čovjeka. Odgojni ideal Sparte je jednostran – svodi se na formiranje tjelesno-voljnih odlika dobrog vojnika i upotrebljivog državljanina. U razvoju različitih zajednica, skupina unutar zajednice i društava, ovisno o konkretnim uvjetima i okolnostima te formuliranim svjetonazorima, izgrađivali su se različiti odgojni ideali. Za razvoj zapadne civilizacije posebice je važan kršćanski odgojni ideal – ideal koji ističe vrijednosti duhovnog i transcendentnog kao bitnu odredbu čovjeka. Nasuprot tome, naturalističko-materijalistički odgojni ideal u prvi plan ističe odredbu čovjeka kao prirodnog (materijalnog) i radnog (proizvodnog) bića. Suvremena društva pluralno su organizirana što omogućuje izražavanje različitih svjetonazora i razvoj odgojnih ideala te koegzistenciju različitih odgojnih praksi. Unatoč tome uočen je globalni trend materijalističke orijentacije zapadne civilizacije i faktički ideal jednostranog čovjeka – homo consumensa (čovjeka kao bića potrošnje). Narušavanje jedinstva materijalnog i duhovnog u korist materijalnog reflektirano je ne samo teorijski – kao kriza suvremenog čovjeka već i praktično – ekološkim osvješćivanjem Zapada (parola – misli globalno – djeluj lokalno) i moralnim osvješćivanjem („smeće“ je u glavi, a ne oko nas) (Mušanović i Lukaš, 49). Neohumanistička revizija odgojnih ideala, nakon iskustava s totalitarističkim eksperimentima tijekom 20. stoljeća i obuhvatnih analiza krize identiteta suvremenog čovjeka u materijalističkom, tehničiranom društvu, ideju humaniteta (biti čovječnosti, ljudskosti) vidi prije svega u afirmaciji života i slobode te koegzistenciji različitosti. Postoje li opće, univerzalne ljudske vrijednosti čijem bi oživotvorenju trebalo težiti neovisno o raznolikostima ljudi, skupina, zajednica, društava i kultura te općeljudski odgojni ideal ili su pak ljudske vrijednosti

relativne i ovisne o posebnim okolnostima razvoja čovjeka? To je važno pitanje za razvoj i oblikovanje odgojnih ideala i utemeljenje odgojne prakse na koje mora odgovoriti svaka skupina, zajednica ili društvo. Temeljem odgovora na ta pitanja oblikuju se odgojni ideali i pogled na odgojni proces te razvija odgojna praksa. Odgojni ideali oblikuju se na osnovi cjelokupnog djelovanja nekog društva i projekcija su uvjeta opstanka zajednice ili skupine unutar zajednice (Mušanović i Lukaš, 2011).

3. Indoktrinacija

Doktriniran potiče od riječi doktrina, a označava onoga tko je u slijedenju svojih načela nekritičan i slijep za druga shvaćanja. Indoktrinacijom se naziva specifičan oblik odgojnog i obrazovnog djelovanja koji teži tome da u odgajanika oblikuje nekritičko prihvaćanje onih stavova i shvaćanja koje organizator tog procesa smatra poželjnim. Najčešće je to država, koja time nastoji na državoljublju, no to mogu biti i druge institucije, pa i samom režimu suprotstavljene grupe. Nastanak je tog pojma vezan u ekspanziju organiziranog odgojno-obrazovnog procesa, njegovu ovisnost o institucijama koje ga upriličuju i uz sve veće značenje što ga u društveno-političkim zbivanjima dobiva javno mnijenje. Iz tih činjenica, karakterističnih za moderno društvo tehnoloških revolucija, proizašlo je nastojanje da posredstvom posebno osmišljenog odgojno-obrazovnog postupka promiču ideje na kojima se zasniva postojeći društveno-politički poredak. Vrijednosna je konotacija pojma indoktrinacije negativna jer razumijeva nasilje nad slobodom savjesti onih koji se na taj način odgajaju te pomanjkanje kritičke svijesti kao svjesni cilj odgojno-obrazovnog djelovanja, takav se postupak može ocijeniti kao manipuliranje odgojem, nastojanje koje zbog egoističkih namjera izdaje njegove općeljudske vrijednosti (Skupina autora, 1989, 268). Indoktrinacija (lat. doctrina = dirigira, utječe) je ciljana ideologija koja se realizira kroz izbor informacija. Ona je proces ili stanje političke ideologije. Indoktrinacija se u sociologijskoj i politologijskoj literaturi (najčešće) vezuje uz političku moć, ali i religijske dogme. Indoktrinira se putem transformiranih simbola. Indoktrinacija ne poznaje kritičku svijest. Svakoj indoktrinaciji cilj je dugotrajna manipulacija. Indoktrinacija je proces, a manipulacija stanje s dugoročnim posljedicama. Indoktrinacija je "alat" i dio manipulacije. Ona je forma manipulacije. Služi se moći uvjeravanja. Indoktrinacija polazi od ideje dogme koja je udaljena od stvarnih interesa pojedinca. Indoktrinacija je primjena autoritarnih efekata u procesu "uvjeravanja" i permanentno ponavljanje (jer tako i laž postane istina), a čime se vrši pritisak i socijalna kontrola. Indoktrinira se ponajviše u oblastima medija, religije i politike (Tolić, 2009, 62-63). Promjena mišljenja je glavni aspekt indoktrinacije. Indoktrinacija se događa kada ustrajavamo na irelevantnim pojedinostima, a izbjegavamo ključna pitanja. Tu je bitan psihološki aspekt korištenja sadržaja, odnosno načina plasiranja informacija. U tom kontekstu informacije nisu dane, nego nametnute. Mladi su samo sredstva, a ne ciljevi (odgoja). Političari često vole reći kako za svoje odluke imaju pristanak građana. Indoktriniranim procesom "proizvodnja pristanka" je postojala i za cezarističke diktature i autoritarnih režima. Za svoje osvajačke ratove Hitler je dobio pristanak njemačkog naroda, ali je važnije pitanje u kolikoj je mjeri taj

pristanak bio proizveden od Göebbelsove propagande. Kada su počele "velike čistke" u SSSR-u protiv trockista, Staljin je također dobio plebiscitarni pristanak. Poslije Drugog svjetskog rata mediji na Zapadu, a posebno u SAD-u, postaju servis vojnoindustrijskog kompleksa. Kada se u SAD-u izvještavalo o oslobodilačkim ratovima u zemljama Trećeg svijeta, onda se govorilo o "komunističkoj agresiji", a kada se nastojalo opravdati američke ratove po svijetu, onda se izvještavalo o "prijetnjama američkim interesima". To su važne činjenice u razotkrivanju fenomena političke indoktrinacije. Diktira se ne samo što će pojedinac misliti, nego i o čemu će misliti. Ta promjena uvjerenja predstavlja novi aspekt indoktrinacije. Odgoj, ukoliko se želi razlikovati od političke indoktrinacije mora poticati kritičko razmišljanje. U procesima političke indoktrinacije mladi nemaju priliku kritički vrednovati informacije dane putem medijske propagande, jer su ti događaji već opisani, objašnjeni i vrednovani od strane "vođa" i njihovih suradnika. Primjer školske indoktrinacije bio je u bivšoj Jugoslaviji očit na primjeru kada su dokumenti iz ondašnjeg jednopartijskog sustava služili kao uputstvo za odgojnu praksu. S druge strane, ciljevi su bili utopistički; odnosno cilj je bio svestrano razvijena ličnost. Indoktrinacija služi nekritičkoj misli. Indoktrinacija sužava mogućnost rasuđivanja. Pod stalnom indoktrinacijom pojedinac vidi realnost ne onakvom kakva ona jest, već onakvom kakva je "propisana". Manipulacija se služi indoktrinacijom kao sredstvom promjene (u korist nametnutog mišljenja). U procesima političke indoktrinacije (kao i u medijskoj manipulaciji) mladi nemaju priliku vrednovati političke događaje, opisivati, objašnjavati i kritizirati (Tolić, 2009).

4. Kolektivizam

Jedna od temeljnih značajki socijalističke doktrine odgoja i obrazovanja koja se iskazivala prilagodbom pojedinca općim i posebnim pravilima kolektiva (razreda, škole, uže i šire sredine i društva). Temeljno određenje načela kolektivizma imalo je nebrojeno mnogo stvarnih posljedica u teoriji i praksi socijalističke škole. Među mnogobrojnim teorijskim posljedicama takve doktrine jest načelo u prosječnosti sadržaja, organizacije i metoda rada, a na planu pedagoške prakse kolektiv je bio temeljna mjera svekolikog pedagoškog postupanja, planiranja, odgojno i obrazovnog djelovanja. Suprotno ovoj doktrini nastale su doktrine individualizacije, koje su sukladno porastu svijesti o pravima djece, ljudskim pravima i slobodama, te različitostima pojedinaca sve češće u suvremenoj pedagogiji (Mijatović, 2000, 156). Prema Hofstedeu, u kolektivističkim kulturama ljudi su od rođenja socijalizacijom integrirani u proširene obitelji kao primjer čvrstih, kohezivnih grupa koje ih štite i čuvaju, a zauzvrat im je pojedinac cijeloga života neupitno odan. Identitet je utemeljen u socijalnom sustavu, naglašene kolektivističke orijentacije (jaka povezanost s kolektivom, a on može biti obitelj, klan, organizacija ili čitava kultura), ili kraće naglašenog osjećaja “Mi”, koji je unutar grupe izvor identiteta, ali i zaštite, lojalnosti, srodstva i ovisničkih veza. U pogledu radnih vrijednosti naglasak je na pripadnosti organizaciji i idealu članstva, a uključenost individua u organizaciju ponajprije je moralna, nalik na obiteljske veze, pa individualac osjeća emocionalnu ovisnost i vezanost za organizaciju. U organizaciji vlada harmonija, konflikti su minimalizirani, a sistem nagrađivanja uključuje cijelu organizaciju. One pojedince koji odstupaju od normi smatra se lošima ili slabog karaktera, a ponašanje je regulirano preko osjećaja srama i gubljenjem “čistog obraza”. Zapošljavanje se obavlja unutar obitelji i to reducira rizik u poslovanju. Nadalje, odnos između podređenih i nadređenih je definiran u moralnim dimenzijama, srodstvo i veze su bitnije od zadataka, a menadžment znači upravljanje grupom. Proces donošenja odluka zasniva se na grupnom konsenzusu, dakle, na vjerovanju u grupno odlučivanje i zajednička rješenja. Privatni život je podređen grupi, prijateljstva su unaprijed određena stabilnim društvenim vezama i srodstvom, a mišljenje je određeno grupnom pripadnošću, zakonima i pravima grupe. Radnici su odani radnom kolektivu gotovo cijeloga života, što je u očitoj suprotnosti s individualističkim kulturama koje karakterizira velika mobilnost radnika (Jeknić, 2006). Pod kolektivizmom se podrazumijeva sustav uvjerenja u kojemu se prednost daje kolektivnim nasuprot individualnim interesima, kao naglašavanje značaja života u kolektivu. Kolektivizam se često razmatra i u negativnom svjetlu, osobito od strane autora koji kritički analiziraju sovjetski

sustav. Ukazuje se na to da kolektivism često podrazumijeva gušenje individualnosti, konformizam, sputavanje punog razvoja pojedinca i slobodnog izražavanja kritičkog mišljenja. Svaki kolektivism ne mora dovesti do takvih posljedica i da bi se u ovom slučaju moglo govoriti o birokratskom i autoritarnom kolektivismu, odnosno o kolektivu kao iluzornoj, a ne stvarnoj zajednici. S antropološkog i društvenog stajališta izgleda opravdano razvijati kolektivism kao suprotnost egoizmu, usamljenosti i nedruštvenosti, ali ne i individualnosti, razvoju i ispoljavanju specifičnih sposobnosti i interesa pojedinca u kolektivu. Riječ je o usklađivanju individualnih i kolektivnih interesa i ciljeva (Skupina autora, 1989, 398).

5. Individualizam

Individualizacija se definira kao opći smjer u novijim pedagoškim teorijama, školskoj politici te praksi odgoja i obrazovanja kojim se proces prilagođuje prema osobnim sposobnostima i interesu učenika (čovjeku koji uči, učeniku orijentiran odgoj, prema učeniku centrirana nastava i učenje). U širem smislu danas se individualizacija uzima kao proces prilagodbe škole učeniku i njegovim sposobnostima, interesima i mogućnostima. U različitim pedagoškim i psihopedagoškim teorijama dobiva veću elastičnost glede izbornih i specifičnih sadržaja, osobite organizacijske oblike, osuvremenjene metode rada i razvoj osobnih strategija učenja za svakog pojedinog učenika. Individualizacija je danas načelo izgradnje sustava odgoja i obrazovanja, didaktičko i metodičko načelo i odnos u demokratskoj i demokratičnoj praksi suvremene škole (Mijatović, 2000, 132-133). Prema shvaćanju individualne pedagogije nitko, uključujući društvenu zajednicu, naciju, državu, obitelj i slično, nema prava postavljati opće ciljeve u odgoju i obrazovanju. Nema općih ciljeva odgoja i obrazovanja. Ciljevi odgoja i obrazovanja su individualni i oni su sadržani u samoj individui i iz nje se izvode. Cilj odgoja i obrazovanja može samo biti: razvijanje maksimalne individualnosti svake osobe, razvijati ono što je sadržano u svakom pojedinačno, u njegovoj prirodi i mogućnostima razvoja. To treba biti iznad svih ostalih zahtjeva koji se odgojem i obrazovanjem postavljaju. Ako odgoj i obrazovanje nije u funkciji razvijanja individualnosti svakoga takav odgoj i obrazovanje je štetan i ne treba postojati. Predstavnici individualne pedagogije kritizirali su „staru“ školu, njenu organizaciju, strukturu, odnose, nastavne planove i programe i slično (Skupina autora, 1989). Prema Hofstedeu, u individualističkim kulturama veze među pojedincima su jako slabe i svatko se brine o sebi ili o sebi i svojoj nuklearnoj obitelji. Identitet je utemeljen u individuumu, naglašene individualističke orijentacije, ili orijentacije prema sebi, dakle, naglašenog “Ja”. U pogledu radnih vrijednosti, naglasak je na individualnim i osobnim karakteristikama, individualnoj inicijativi i postignuću, te idealu vodstva i upravljanja, a individua je emocionalno neovisna o organizaciji ili instituciji. Uključenost individuumu u organizaciju ponajprije je kalkulativna, odnosno radni se odnosi gledaju kroz prizmu poslovnog ugovora. Radni zadaci su iznad veza i srodstva, a odluke o zaposlenju ovise o znanjima, vještinama i pravilima. U organizaciji nije toliko bitna harmonija koliko mogućnost da svatko govori ono što misli, a kršenje pravila u organizaciji rezultirat će osjećajem krivnje. Menadžment u individualističkim kulturama je menadžment ili upravljanje pojedincima. Proces donošenja odluka je individualan, dakle vjeruje se u individualno odlučivanje i privatna rješenja. Sustav nagrađivanja u organizaciji primjenjuje se

na pojedinca koji je to zaslužio. Vrijednosni standardi ne razlikuju se između grupa, oni se odnose na sve, pa možemo govoriti o univerzalizmu (Jeknić, 2006, 210).

6. Građanski odgoj

Prema humanističkom shvaćanju, čovjek je aktivno i stvaralačko biće. Njemu, za razliku od životinja, priroda nije neposredno dana i on je mora preraditi, radom oblikovati prema svojim potrebama. Ali ni vlastita mu priroda nije dana u gotovu obliku, nego samo kao mogućnost i sve ovisi od okolnosti i njegove vlastite aktivnosti (Bognar i Matijević, 2005). Humanistički odgoj ima za cilj poticanje procesa samoaktualizacije pojedinca, razvoj osjećaja vlastite vrijednosti i pozitivne slike o sebi, poticanje razvoja autentičnosti i originalnosti te stvaranje vlastitog sustava vrijednosti. Humanistički odgoj ima za cilj i usvajanje određenog sustava društvenih vrijednosti kojima se omogućuje pojedincu da ostvari svoja nastojanja za vlastitom aktualizacijom. U tradicionalnoj represivnoj školi ne postoje povoljni uvjeti za svu djecu da razviju pozitivnu sliku o sebi i zato takvu školu treba temeljito promijeniti u školu uspjeha za sve. To znači da ne tražimo od djece da svi budu jednaki, nego da tražimo kod svakog djeteta to nešto po čemu je ono drugačije od drugih, po čemu je ono svoje, po čemu će ono biti autentična osoba. Sustav vjerovanja sastavni je dio procesa samoaktualizacije i predstavlja okosnicu svake ličnosti. On je osnova integriteta ličnosti i ako ga se naruši dolazi do burne reakcije i osjećaja ugroženosti. Neki to još nazivaju etičkim, drugi spiritualnim aspektom ličnosti, ali u svakom slučaju radi se o sustavu vrijednosti koje neka osoba ima u koje vjeruje. Taj se sustav postupno mijenja, razvija i nadograđuje, ali uvijek u nekom obliku i preko njega se prelamaju naši doživljaji stvarnosti, naše mišljenje, osjećaji, djelovanje. Taj sustav je velikim dijelom socijalno uvjetovan pa tako u tradicionalnim obiteljima to predstavlja sustav religijskih vjerovanja koja prakticira ta obitelj, a u netradicijski orijentiranim obiteljima to su različite filozofske orijentacije koje roditelji prenose i na svoju djecu. Ipak, taj sustav vjerovanja i iskustveno je uvjetovan i rezultat je osobnog razvoja tako da osoba sama odlučuje o onome u što će vjerovati. Škola u tom pogledu treba biti otvorena za sve orijentacije osim onih koje su zasnovane na nasilju i kršenju ljudskih prava. Ona će djecu informirati o različitim vjerovanjima i različitim vjerskim i znanstvenim orijentacijama, ne opredjeljujući se ni za jednu, ali razvijajući toleranciju i uvažavanje prema različitostima. Roditelji imaju pravo odgajati svoju djecu u skladu sa svojim vjerovanjima, a škola ima ulogu da širi vidike omogućujući mladim ljudima da izvrše svoj izbor (Bognar, 2001, 82-

84). Emancipacijski odgoj potreban je dok u društvu postoje ljudi koji su svojim položajem zakinuti u mogućnostima da ostvare svoje ljudske potrebe. To su ljudi na marginama društva kamo su stigli ili svojom krivnjom ili nepravednošću društva, te im je potrebna pomoć drugih. Odgoj može utjecati da se djeci, čiji je razvoj ugrožen zbog objektivnih okolnosti, pomogne da lakše prebrode te okolnosti, ali i da kod ostale djece razvije suosjećajnost za probleme drugih i spremnost da se pomogne. Odgoj može utjecati da kao odrasli ljudi budu osjetljivi za probleme drugih ljudi, da omogućuje ljudsku emancipaciju, te da društvo treba stalno mijenjati kako bi u većoj mjeri zadovoljavalo potrebe svih ljudi. Odgoj za ljudska prava obaveza je svih zemalja članica Ujedinjenih naroda koje su potpisnice Opće deklaracije o ljudskim pravima i niza drugih dokumenata, kojima je detaljnije razrađena ova problematika. Osnovna ljudska prava treba približiti dobi učenika te ih ostvarivati u svakodnevnom životu škole, obitelji i društvene zajednice. Na taj način će mladi ljudi doživljavati svu složenost i osjetljivost njihove primjene, doživjet će sukobe s tradicionalnim vjеровanjima i predrasudama vlastite sredine, ali i njihovo značenje za pojedinca i njegov osobni razvoj. Socijalni odgoj okrenut je zadovoljavanju potrebe za socijalnom sigurnošću, za ljubavlju i pripadanjem, te potrebe za osjećajem prihvaćenosti od strane vršnjaka i značajnih odraslih osoba. Istovremeno socijalni odgoj predstavlja postupno usvajanje različitih društvenih normi koje se tiču međuljudskih odnosa: odnosa roditelj-dijete, dijete-učitelj, odnosa među djecom, odnosa između dječaka i djevojčica, te žena i muškaraca, načina reguliranja odnosa u zajednici. Socijalni odgoj treba osposobiti učenike da se znaju suočiti sa sukobima i da ih znaju riješiti nenasilnim putem. Odgoj za život u zajednici događa se praktično kroz svakodnevni zajednički život. Djeca postupno uviđaju da svoje potrebe trebaju uskladiti s potrebama drugih, te upoznaju načine na koje je to moguće učiniti. Odgoj za mir vezuje se uz odgoj za nenasilno rješavanje konflikta i s njim čini jedinstvo. Sve se više spoznaje da zapadna civilizacija počiva na odnosima koji vode samouništenju. Zato je bitno te odnose mijenjati i tako povećavati izgleda za vlastiti opstanak. U našim školama odgoj za mir gotovo da i nema neku tradiciju. Nasuprot tome u školama smo njegovali revolucionarne tradicije, tradicije NOB, veličali povijesne bitke i vojskovođe, učili bune i ofenzive, atentatore i borce, školama davali imena brigada i boraca. Borci za mir i nenasilje se u našim školama gotovo i ne spominju. Zato odgoj za mir traži temeljito preispitivanje svih sadašnjih programa i kritički pristup prema odgoju koji veliča rješavanje konflikta silom i slavom pobjednika (Bognar, 2001).

II. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja se odnosi na opću povijest odgoja i obrazovanja. Predmet istraživanja je kolektivistički odgojni ideal koji se prikazuje u različitim povijesnim razdobljima. U radu se želi istražiti utjecaj indoktrinacije na stvaranje kolektivističkog idela odgoja u odabranim sustavima što dovodi do zatiranja individualizma kod pojedinca. Prikazom odabranih predstavnika odgovara se na pitanje održivosti kolektivističkog odgojnog sustava i utjecaj takvog sustava na odgajnika koji se uspoređuje unutar različitih vremenskih razdoblja.

2. Cilj istraživanja

Cilj je istraživanja prikazati analizom dostupne pedagoške literature kolektivistički odgojni ideal Sparte, kolektivističke ideje socijalista utopista i znanstvenih socijalista, kolektivizam u totalitarističkim režimima nacističke Njemačke i Sovjetskog saveza i kolektivistički odgoj u katoličkim odgojnim domovima. Unutar ovog pedagoškog konteksta prikazuju se i djelovanja odabranih predstavnika i njihovi opći principi koji su zastupani u pojedinom sustavu.

3. Zadaci istraživanja

Na osnovi postavljenog cilja definirani su sljedeći zadaci istraživanja. Prikazati spartanski odgojni sustav kroz pravila zakonodavca Likurga. Fašistički odgoj Njemačke prikazati kroz društveno povijesni kontekst nastanka Hitlerove mladeži pod vodstvom Baldura von Schiracha. Pedagogiju socijalista utopista i znanstvenih socijalista prikazati kroz njihove najznačajnije predstavnike. Odgojne ideje Oktobarske revolucije prikazati kroz revolucionarne predstavnike socijalističke pedagogije. Odgojni sustav u katoličkim odgojnim domovima prezentirati kroz život i djelovanje don Ivana Bosca.

4. Metode istraživanja

Metoda rada korištena u ovom istraživanju je bila analiza sadržaja dostupne pedagoške i povijesne literature kroz koju su se prezentirali nasumce odabrani predstavnici i njihove odgojne ideje. Istraživanje koje je provedeno u ovom radu je neempirijsko istraživanje jer se vrši izvan same prakse, pretežno na pismenim (tiskanim, rukopisnim i drugim izvorima), tj. analizom dokumentacije. Pri istraživanju odgoja i obrazovanja ta se dokumentacija odnosi na

tu djelatnost ili je za nju relevantna. Rezultati tog istraživanja ne mogu izravno poslužiti unapređivanju prakse. Kod istraživanja s područja povijesti odgoja i obrazovanja to će najčešće biti proučavanje razvoja vlastite ustanove ili odgojno-obrazovnih ustanova, udruga i drugi organizacija, zatim života i djelatnosti istaknutijih pojedinaca te struke, njihovih neformalnih grupa i slično. Da bi to proučavanje imalo dignitet znanstvenog pristupa, potrebno je da dođu od izražaja svi relevantni podaci, to jest eventualna „prigodnost“ se ne smije odraziti u odabiranju željenih, a prešućivanju „neugodnih“ činjenica. Što se pak tiče izvora, prednost treba dati „primarnim izvorima, to jest originalnoj dokumentaciji, dok se „sekundarni“, to jest literatura o onome što donose ti dokumenti, koriste jedino u slučaju njihove nedostupnosti, budući da se u njima mogla potkrasti neka pogreška, pa možda čak i neka namjerna neistina (Mužić, 1999).

5. Uzorak istraživanja

Uzorak ovog istraživanja čine prikaz Sparte kroz zakonodavca Likurga, Hitlerovu mladež kroz Baldura von Schiracha, socijaliste utopiste Charlesa Owena, Claudea Henrija Saint Simona, Charlesa Fouriera, predstavnici znanstvenog socijalizma su Karl Marx i Friedrich Engels, a Oktobarska revolucija prikazana je kroz Vladimira Lenjina, Nadeždu Krupsku i Antona Semjonoviča Makarenka. Odgoj u katoličkim odgojnim domovima prikazuje se kroz život i djelovanje don Ivana Bosca.

III. INTERPRETACIJA

1. Spartanski odgoj

Staru Grčku činilo je više manjih gradova-državica (polisa), koje su se razvile tijekom raspadanja rodovskog uređenja. Od tih državica najpoznatije su Sparta (Lakonija) i Atena. Sparta ili Lakonija nalazila se na jugistočnom dijelu poluotoka Peloponeza. Stanovnici Sparte dijelili su se na spartijate, koji su kao osvajači bili zemljoposjednička aristokracija, perijeke, koji su bili obespravljeni starosjedioci zavisni od spartijata i helote, odnosno, robove koji su bili državno vlasništvo, ali vezani za zemlju pojedinih spartijata (Zaninović, 1988). U Sparti je odgoj i obrazovanje bilo u potpunosti u rukama državnih vlasti. Državna vlast je bila u rukama zemljoradničke aristokracije koju su činili spartijati – potomci plemena koja su porobila starosjedioce. Perijeci nisu bili politički ravnopravni, a najviše je bilo helota, odnosno robova, koji nisu imali nikakva prava i njih su iskorištavali za obrađivanje zemlje. Zbog iskorištavanja koje su trpili robovi su često podizali bune. Spartijati su morali biti u pripravnosti u vojnom pogledu, jer se jedino pomoću vojske mogla držati vlast pod kontrolom. Obrazovanje u takvoj državi nije moglo imati drugačiji karakter, nego vojni. Temeljni cilj države bio je stvoriti mlade sposobne za ratovanje. Spartanski odgojni cilj bio je usmjeren prema što boljoj tjelesnoj pripremljenosti mladeži koja će im koristiti u vojne svrhe. Uz tjelesne vrline takvo obrazovanje podrazumijevalo je da mladi poštuju zakone, slušaju starije od sebe, budu izdržljivi, što manje osjetljivi i što borbeniji (Žlebnić, 1983, 15). Na području odgoja, a to je Likurg smatrao najvažnijim i najljepšim zadatkom zakonodavca – počinjući od samog začetka brigu je vodio o brakovima i rođenjima. Tijela djevojaka očeličio je trčanjem, hrvanjem i bacanjem diska i koplja da bi plod njihovih utroba bolje sazrijevaio, a one se same podnijevši porod s jakošću, lakše i uspješnije borile s porođajnim bolima. Oslobođajući ih svake mekušnosti, razmažena odgoja i ženskastih navika, privikne djevojke da ništa manje nego momci idu u ophodima samo u donjoj haljini i da na određenim svetkovinama plešu i pjevaju u nazočnosti mladića koji ih gledaju (Plutarh, 2009). Otac nije imao pravo odlučivanja hoće li se dijete othranjivati, nego ga je uzeo te nosio na mjesto zvano „narodno svratište“ gdje su zasjedali najstariji od njegova plemena koji su pregledali djeteta, pa ako je bilo jedro i krepko, naređivali su ocu da ga othrani dodijelivši mu jednu od devet tisuća zemljišnih čestica; ako je pak bilo neugledno i izobličeno, poslali su ga u takozvane Apotete, mjesto poput provalije u podnožju Tajgeta, u uvjerenju da život onoga kojega priroda nije u samome začetku dobro opremila u pogledu zdravlja i snage nije na korist ni

njemu ni državi. Po istome načelu žene nisu svoju novorođenčad kupale u vodi nego u vinu iskušavajući tako na neki način njihovo tjelesno ustrojstvo. Pripovijeda se, naime, da padavičavu i nezdravu djecu od jaka vina obuzimaju grčevi te gube svijet, dok zdravu ono, štoviše, krijepi i jača im konstituciju. I njihove su dadilje pokazivale veliku brižljivost i vještinu tako da su odgajale dojenčad bez pelena postižući da joj se udovi i tijelo slobodno razvijaju, da bude zadovoljena prehranom, a ne izbirljiva u jelu, da se ne boji mraka i ostati sama te da ne zna za ružnu mrzovoljnost i cmizdrenje. Likurg sinove Spartanaca nije dao u ruke niti kupljenim niti unajmljenim nadzirateljima, a niti je svakom ocu bilo dopušteno da podiže i odgaja sina po svojoj volji, nego čim su navršili sedam godina, sam ih je zakonodavac preuzimao pa ih uvrštavao u skupine gdje su se, živeći i hraneći se zajedno, privikavali da se jedni s drugima igraju i zajedno uče (Plutarh, 2009, 368-369). Spartanski odgoj obuhvaćao je samo djecu spartijata. Cilj takvog odgoja bila je pripremiti vojnike za ratovanje protiv neprijatelja, pobunjenih robova ili različitih naroda koji su napadali Spartu. Djeca su se do sedme godine odgajala u obitelji, a nakon navršene sedme godine dječake su odvodili u državne odgojne ustanove, gdje su živjeli do punoljetnosti. U odgojnim ustanovama djeca su bila podvrgnuta hladnoći, gladi, žeđi i boli kako bi postali izdržljivi. Po zimi i ljeti bili su bos i lako odjeveni. Spavali su na trskama koje su sami izrađivali na obalama rijeka vlastitim rukama. Odgajatelji su ih okrutno šibali, ali djeca nisu smjela jaukati jer se to smatralo sramotnim. U školi su najviše vremena provodili na vojnim i gimnastičkim vježbama, hrvanju, igranju s loptom i ratničkim igrama. U skladu s ciljem spartanskog odgoja, mladići su sudjelovali u krvavim noćnim hajkama zvanim kriptije. Odred naoružanih mladića povremeno je opkoljavao pojedine dijelove grada ili područja izvan grada i ubijao robove koje bi susreo na ulici. Kriptije su služile za zastrašivanje robova, a mladićima su omogućili upotrebu oružja kao u ratnim pohodima (Zaninović, 1988). Između najodličnijih i najvaljanijih ljudi u gradu postavljali su odgojnog nadnadzornika, a po grupama sami su sebi na čelo uvijek stavljali najrazboritijeg i najbojovnijega od takozvanih irena. Irenima nazivaju one kojima su već protekle dvije godine otakako su izišli iz dječake dobi, a melirenima najstarijeg od dječaka. Taj, dakle, iren, dvadesetogodišnjak, zapovijeda podređenima u njihovim prividnim borbama, a u kući ga oni poslužuju pri večeri. Većima naređuje da donose drva, a manjima povrće. Nakon večere, iren bi naređivao jednomu od dječaka neka zapjeva, a drugom bi postavio pitanje koje je tražilo promišljen odgovor; na primjer, tko je najvrsniji čovjek u gradu ili kako postupa takav čovjek? Dječaci su se time navikavali da ispravno prosuđuju i da odmah od početka pokazuju zanimanje za ponašanje svojih odraslih sugrađana. Ako je jedan bio upitan tko je valjan građanin ili tko je na lošu glasu, a nije bio u stanju

odgovoriti, smatrali su to znakom duha troma i bez plemenitih težnja. Odgovor je trebao sadržavati i razlog pa i obrazloženje zbijeno u nekoliko sažetih riječi; onoga tko je pogrešno odgovorio kažnjavao je iren ugrizom u palac. Često je iren kažnjavao dječake i u prisutstvu starijih i poglavarstava dajući tako priliku da se prosudi jesu li mu kazne opravdane i primjerene. Dok je izvršavao kaznu, nitko ga nije priječio, ali kad su dječaci otišli, polagao je račun ako mu je kazna bila stroža nego što je trebalo ili, naprotiv, preblaga i preslaba (Plutarh, 2009). Grčki povjesničar Herodot navodi kako su mladići učili čitati i pisati i uz to još samo nužna znanja. U školi su djeca učila Likurgove zakone. Odgoj i obrazovanje težili su bezuvjetnoj poslušnosti, izdržljivosti i pobjeđivanju. Za postizanje takvog odgojnog ideala najviše vremena se posvećivalo tjelesnom odgoju i jačanju tijela, uz glazbu, pjevanje i vojno-religijske igre. Pjevale su se himne i pjesme koje su trebale pobuđivati hrabrost i disciplinu. Mladići su u školama povremeno imali posjete od spartijata iz uprave koji su im postavljali pitanja na koja su oni morali kratko, jasno i određeno odgovarati (lakonski odgovori). Odgojnim zavodima su rukovodili upravitelji koje je postavljalo savjet starješina zvan geruzija, a upravitelj se nazivao pedonom, što je na starogrčkom značilo „onaj koji ustanovljuje zakone za djecu“. Odgajnici su se nakon dvanaeste godine dijelili u odrede, a najbolji iz odreda postavljen je za starješinu grupe koji se zvao ejron. Ostali mladići su mu se morali pokoravati i ugledati na njega. Nakon osamnaeste godine mladići su stupali u grupu efeba, pa su se vježbali u strogoj vojnoj obuci, rukovanju oružjem, sudjelovali su u vojnim vježbama i kriptijama, a neki od njih određen je za odgajatelja mlađim dječacima. Mladići od 20 do 30 godina pripadali su grupi koja je sudjelovala u ratnim pohodima, napadima na robove i u odgajanju mlađih (Zaninović, 1988, 20-21).

2. Pedagogija u nacističkoj Njemačkoj

U jesen 1929. godine događa se „slom“ burze u New Yorku. To je početak „Velike gospodarske krize“ koja pogađa cijeli svijet. U Njemačkoj kriza nastupa godinu poslije i pogoršava se tijekom sljedećih dviju godina. Zemlja se u drugoj polovici 20-ih godina donekle ekonomski stabilizirala, uvelike zahvaljujući američkim kreditima, ali SAD iznenada prestaje se kreditiranjem. U Njemačkoj dolazi do masovne nezaposlenosti i rastućih socijalnih nemira. Mnoštva mladih koji su bili premladi za sudjelovanje u ratu sad nema pristup tržištu rada. Kriza koja pogađa milijune Nijemaca nije samo socioekonomska nego i egzistencijalna. Mnogi Nijemci izgubili su su materijalnu stabilnost i predvidljivost; stoga nastaje potreba za pronalaženjem sigurnosti, usmjerenja i egzistencijalnog smisla. Zbog isticanja ideala podvrgavanja individualnosti narodnoj zajednici mnogi vjeruju da im tu potrebu može zadovoljiti Nacistička stranka. Početkom 1933. Društvo potresaju stalni fizički sukobi, nerijetkosa smrtnim posljedicama – političko nasilje koje je eskaliralo 1930. dodatno se pogoršava. Vlada opće bezakonje, a socioekonomskim problemima pritisnut narod zahtijeva uspostavu političke stabilnosti. Predsjednik Hindenburg 30. siječnja 1933. Hitlera imenuje kancelarom. Hitler predsjedava konzervativnom koalicijskom vladom, no premda nacisti imaju najviše zastupnika u parlamentu, u vladi gotovo da nema njihovih ministara. Papen, koji je uspio nagovoriti Hindenburga da smijeni Schleichera i imenuje Hitlera, sada je dokancelar. U provođenju radikalnih sustavnih promjena koje priželjkuje, Hitler ovisi o parlamentarnoj većini. Zato novi kancelar od Hindenburga traži raspisivanje još jednih izbora, na što ovaj pristaje. Novi izbori održat će se mjesec dana poslije. Hindenburg također dopušta da Hitler uvede izvanredne mjere i donkle ograniči slobodu izražavanja i okupljanja kako bi se suzbila opasnost od komunističke revolucije. Parlament je zapaljen, a jedan mladi komunist uhićen i po kratkom postupku osuđen na smrt zbog paleža. Proglašeno je izvanredno stanje, što Hitleru omogućava primjenu ustavnog članka 48. o stanju uzbune. Time dobiva priliku izbaciti Komunističku partiju iz igre. KPD-ovim političarima oduzeta je sloboda govora i okupljanja. Hitler lako pridobiva većinu u parlamentu za izglasavanje zakona koji mu omogućava četiri godine neograničene vlasti. Hitler se smjestu služi novim ovlastima kako bi uklonio suparnike s ljevice. Komunistička partija je zabranjena, a komunističke političare zatvaraju bez pravosudnog postupka i suđenja; smještaju ih u „koncentracijske logore“. U idućem valu zabranjen je i SPD, Socijaldemokratska stranka; ukidaju se i sindikati. Hitler prisiljava i ostale stranke na raspuštanje i glasanje za zakon kojim se zabranjuje osnivanje novih političkih stranaka. Njemačka postaje antidemokratska, antiliberalna jednostranačka država. Nakon što

su porazili sve političke suparnike, nacisti počinju provoditi sveobuhvatan proces nazvan Gleichschaltung (usklađivanje) – ideološko koordiniranje svih društvenih institucija i organizacija. Tim procesom cijelo društvo i kulturni život podvrgava se kontroli nacističke države. Cilj je dakle uspostava totalitarne diktature (Müller Frøland, 2020, 203-208).

2.1. Baldur von Schirach

Baldur von Schirach rođen je 1907. godine u Berlinu. Nije imao niti dvije godine kada je njegova obitelj preselila u Weimar gdje je njegov otac dobio mjesto intendanta na tamošnjem dvorskom kazalištu. U kući Schirachovih nije se previše marilo za autoritativni pruski odgoj. „Laissez-faire“ je bila njihova krilatica, no roditelji su se pobrinuli da dječak dobije dobro opće obrazovanje. S deset godina poslan je u internat gdje su djeca odgajana prema idejama reformnog pedagoga Hermanna Lietza. Bezбриžni dani Baldurovog djetinjstva iznenada su završili 1919. godine. Posljedice izgubljenog rata nisu pošteđjele niti obitelj Schirach. Baldurov sedam godina stariji brat Karl počinio je samoubojstvo. Još od Prvog svjetskog rata njegov je veliki san bio da kao pruski časnik nastavi bit o borcima na bojišnici. Kada je car odstupio, a Nacionalna skupština u Weimaru prihvatila Versajski ugovor, taj san je bio uništen. „Ne želim više nadživjeti nesreću Njemačke“, napisao je Karl u oproštajnom pismu. Smrt voljenog brata samo je ojačala Schirachovu antipatiju prema Republici koja u obiteljskom domu ionako nije bila posebno voljena. Kada je Adolf Hitler nedugo nakon puštanja na slobodu iz zatvora ponovno počeo svoj propagandni pohod u Weimaru, Baldur je bio među članovima koji su poslani kao osiguranje dvorane. Očarao ga je sam glas ovog demagoga. Osluškiavao je Hitlerove riječi mržnje protiv Versajskog ugovora. Svoje neograničeno obožavanje Hitlera, svoju gotovo religioznu vjeru u čovjeka kojeg je uvijek iznova uspoređivao s Bogom, Schirach je zadržao gotovo do samog kraja. Schirach je Hitleru poklonio svoju dušu da bi mu se kasnije nametnuo kao lovac na duše. Kada je Schirach jednog dana slučajno sreo Hitlera kako šetao po Maximilianstraßeu, smogao je hrabrosti i oslovio ga je. Hitler je prepoznao mladog obožavatelja iz Weimara te ga je pozvao u stan. Schirach mu je revno predložio da nastupi kao vođa stranke na velikom skupu studenata, ali Hitler je bio skeptičan. Nije vjerovao da će NSDAP-u (Nacionalsocijalistička njemačka radnička stranka) ikada poći za rukom pridobiti više od desetine akademske mladeži. Osim toga hvatala ga je jeza od pomisli da mora govoriti pred studentima. Naposljetku je ipak pristao. Schirach je napravio veliku reklamu i položio je vatreni ispit. Hitler je održao govor i oduševio studente. Hitler je skupom pobudio pozornost i među obrazovanim građanstvom. Schirachu je to bila prilika da se afirmira. Otkrio je tržišnu nišu za propagandu na koju će

potom polagati monopol: vrbovanje mladeži. Hitler je poštivao mladog sljedbenika koji je u njegovim očima dokazao osjećaj za politiku. Uskoro je dinamični student okupio sljedbenike i preuzeo je vodstvo Münchenskog studentskog saveza. S takvim vjetrom u leđima Schirachu je sve išlo za rukom. Sveučilišta su bila u rukama nacionalsocijalista. Tu više nije bilo posla za Schiracha. Trebalo mu je novo područje na kojem je mogao zablistati pred Hitlerom. On je već imao svoj cilj: osvajanje mladeži (Knopp, 2011).

2.2. Hitlerova mladež

Već je postojala organizacija mladeži NSDAP-a; nastala je pod vodstvom studenta prava Kurta Grubera. Na prvom stranačkom skupu NSDAP-a 1926. godine u Weimaru preimenovana je u „Hitlerovu mladež, Savez njemačke radničke mladeži“. Gruber je dobio mjesto vođe. Za razliku od neopredijeljenog omladinskog saveza koji je članove regrutirao iz građanstva, Hitlerova se mladež u prvoj liniji obraćala mladim radnicima, sebe je smatrala radničkom mladeži. Grb Hitlerove mladeži i nakon 1933. godine nosio je mač i čekić ukrštene na crvenoj podlozi. Većina članova stranke u Hitlerovoj mladeži nije vidjela ništa više doli izletničku udrugu za nedorasle, no Schirach je prepoznao potencijal koji se krio u masi mladih. Još je Goebbels bio rekao: „Tko ima mladež, taj ima i budućnost“. Samouvjereni Schirach je sebe smatrao prikladnim čovjekom da mladež ujedini pod kukastim križem. Još kao vođa nacionalsocijalističkih studenata miješao se u poslove Hitlerove mladeži i u isto vrijeme nastalog Saveza nacionalsocijalističkih učenika pod vodstvom Adriana von Rentelna te se oko toga sukobio s nacionalsocijalističkim vođom Gruberom. Nakon neuspjeha NSDAP-a na parlamentarnim izborima 1930. godine Schirach je dao sve od sebe da Grubera prikaže nesposobnim. 27. travnja 1931. godine Hitler je donio odluku kojom Hitlerova mladež biva podređena direktno kontroli SA (Jurišni odredi). Državno vodstvo Hitlerove mladeži preseljeno je iz Plauena u München kako bi ga se moglo bolje nadgledati. Gruber je dao ostavku. 30. listopada 1931. godine Hitler je dvadesetčetvregodišnjeg Schiracha imenovao vođom Mladeži Reicha te ga je time učinio i šefom Nacionalsocijalističkog saveza studenata, Hitlerove mladeži i Nacionalsocijalističkog saveza učenika. Popeo se još jednu stepenicu više na ljestvama karijere. Schirach je u svemu želio slijediti svoga vođu i gospodara; kao što je ovaj osvajao narod, tako je on morao pridobiti mladež za NSDAP. U svibnju 1932. godine Hitler je svom štićeniku ispunio želju: dvadesetpetogodišnjaka je imenovao samostalnim vođom u državnom vodstvu NSDAP-a. Od tog trenutka nije htio trpiti bilo kojeg drugog vođu kraj sebe, osim onog jedinog njemu nadređenog. Njegov najljući suparnik bio je Adrian von Renteln, koji je kao vođa Hitlerove mladeži i Saveza učenika raspolagao s 35 000 mladih.

Schirach je pak htio sve omladinske pokrete ujediniti u jednu organizaciju. Renteln je 15. lipnja 1932. godine dao ostavku. Hitler još nije bio na vlasti u državi. U nekim je regijama Hitlerova mladež, kao podorganizacija SA, bila čak i privremeno zabranjena. Schirach je mobilizirao Hitlerovu mladež za kampanju u parlamentarnim izborima: održavali su javne skupove i propagandne marševe, lijepili su plakate i dijelili milijune letaka i brošura. Pritom je često dolazilo do tučnjava na ulicama i krvavih borbi u dvoranama s komunistima i demokratima. Od 1931. do kraja siječnja 1933. u takvim je sukobima stradao 31 Hitlerov omladinac. Jedan od njih uskoro je kao mitski lik svakom mlađem Nijemcu bio pojam: 24. siječnja 1932. godine petanestogodišnjeg građanina Berlina, radničkog sina Herberta Norkusa, napali su komunisti dok je lijepio plakate te su ga usmrtili ubodima noža. Schirach je prepoznao propagandski učinak te je ubijenog proglasio mučenikom. Svake je godine Schirach hodočastio na grob Herberta Norkusa te u patetičnim govorima zazivao „duh žrtve“ malog dječaka: „Što je Hitlerova mladež postala nakon siječnja 1932. godine, može zahvaliti i svetim simbolima žrtve i junaštva mladeži koji su nosili ime Herberta Norkusa. Mi mu obećavamo da ćemo živjeti kao njemačka mladež i da ćemo raditi za onog Führera za kojeg je i on pao. Naš pokret mladeži stvoren je žrtvom oduševljene mladeži.“ Iz dječje „spremnosti na žrtvu“ Schirach je izveo opravdanje za svoj omladinski pokret: „Što ih više umre za neki pokret, to je taj pokret vječniji.“ Schirachu je trebao uspjeh koji bi Hitleru i svijetu dokazao da on zna mobilizirati mase. Sve je stavio na jednu kartu i pozvao je cjelokupnu Hitlerovu mladež na Dan mladeži Reicha, 1. listopada 1932. godine, u Potsdam. Pothvat je uspio; „Potsdamski marš“ posta je stranački mit. Djeca su pristigla iz svih dijelova Njemačke u staru prusku prijestolnicu; pješice, na biciklima, na kamionima, vlakom. Samo je okupljanje pobudilo pozornost. Ne samo da su dolazili, oni su se slijevali sa svih strana. Schirach je računao s 50 000 sudionika, ali gotovo ih je 70 000 zaposjelo grad. Šatorska naselja bila su beznadno prepuna. Schirachova propaganda i magnetska privlačnost masovnih manifestacija privukli su mladež. Schirach je svu svoju budućnost, sve svoje težnje usmjerio na jednog jedinog čovjeka: Adolfa Hitlera. Samo ako Führer dođe na vlast uzdignut će se i Schirachova zvijezda. 30. siječnja 1933. godine napokon je došlo vrijeme: „Hitler na vlasti!“ klicao je Hitlerov omladinac. Diktator je nagradio odanost unapređenjem: 17. travnja 1933. godine dvadesetšestogodišnjeg Baldura von Schiracha imenovao je vođom Mladeži Reicha. Schirach je sada bio vođa u rangu ministra, njegovo vodstvo Mladeži Reicha bilo je državna institucija. Cjelokupna njemačka mladež bila je pod vodstvom pjesničkog pustolova iz Weimara. Što je Führer očekivao od svoje mladeži, bio je jasno formulirao u široko rasprostranjenoj paroli: „U našim očima, njemački mladić mora biti vitak i tanak, brz poput hrta, žilav poput kože i tvrd

poput Kruppovog čelika.“ Silna je propagandna kampanja preplavila Reich. „Pridruži nam se!“ stajao je poziv na plakatima Hitlerove mladeži. Privlačnost masovnog pokreta spretno je iskorištena kao mamac: „Zašto još uvijek nisi jedan od nas?“ glasilo je optužujuće pitanje sa svih oglasnih stupova. „Da zašto nisam?“ pitala su se djeca. Kada su i škole počele vršiti pritisak, čak su i kritični roditelji bili bespomoćni. Dječacima i djevojčicama iznenada su ponuđene aktivnosti u slobodnom vremenu, u kojima su dosada uživali samo rijetki. Putovanja po cijeloj Njemačkoj, izleti, vožnje biciklom i logorovanje u šatorima iznenada su bili dostupni svima. Djeca su zajedno pjevala pjesme, učila svirati instrumente ili su dobivala nagrade na sportskim ili državnim zanatskim natjecanjima. Za djecu siromašnih uvjeta Hitlerova mladež bila je mjesto neslućenih mogućnosti. „Neki su od nas pristupili Hitlerovoj mladeži jer su nam govorili: Čovječe, pridruži im se, dobit ćeš besplatno ručak i uniformu.“ Do osnivanja Saveza njemačkih djevojaka za djevojčice nije postojala usporediva omladinska organizacija. Roditelji su bili sretni što njihova djeca više nisu na ulici dok su, s druge strane, mladi cijenili visok stupanj neovisnosti o roditeljskom domu. U zajednici s drugom djecom, u kojoj je važio „osjećaj zajedništva“, osjećali su se dobro. Načelo, „mladež vodi mladež“, koji je Schirach proveo u djelo u Hitlerovoj mladeži, među djecom je naišlo na velik odaziv. Navikli da učitelje i roditelje prihvaćaju kao autoritete i da ih se boje, divili su se i poštovali vođe koji su bili samo nekoliko godina stariji od njih. Djeca koja su bila odabrana da preuzmu jedinicu, pa makar se radilo i o tome da vode skupinu od deset djevojčica i dječaka, bila su sretna zbog povjerenja koje im se ukazivalo te su sazrijevala u odgovornosti koja im je bila dana. Bili su ponosni što ih netko napokon ozbiljno shvaća. Hitlerova mladež najviše je članova dobivala iz redova proleterijata i malograđanstva koji su do tada bili isključeni iz nesvrstanih saveza. „Mladež je socijalizam“ bila je jedna od njegovih omiljenih krilatica. Pritom nikada nije mislio na diktaturu proleterijata, već na uključivanje svih, pa tako i radničke mladeži, u uniformne redove Hitlerove mladeži. „Pred Hitlerovom mladeži vijori se samo jedna jedina zastava. Sin milijunaša i sin radnika nose jednu te istu uniformu. Naime, samo mladež u tom smislu nema predrasuda o sposobna je za pravu zajednicu. Djeca su masovno ulijetala u njegovu mrežu. Krajem 1933. godine, od ukupno sedam i pol milijuna mladih u dobi između desete i osamnaeste godine života, već ih je 2,3 milijuna pripadalo Hitlerovoj mladeži i njenim podskupinama, dvadeset puta više nego u trenutku preuzimanja vlasti. Međutim, Schirachu to nije bilo dovoljno. U svojoj ambicioznoj namjeri da kontrolira cjelokupno područje odgoja, Schirach je stalno dospijevao u konflikt s ministrom odgoja Bernardom Rustom, kojem je bio podređen. Do trzavica je došlo, kada je Schirach kod Hitlera svim sredstvima provući zakon „Zakon o Hitlerovoj mladeži“. Taj je zakon trebao znatno

proširiti Schirachov utjecaj te mladež podići u „državnu mladež“. 1. prosinca 1936. godine Hitler je potpisao zakon. Prisilno članstvo u „državnoj mladeži“ uvedeno je doduše tek 1939. godine, ali Schirach je postigao već jedan cilj: Hitlerova je mladež bila najvažniji odgajatelj uz obiteljski dom i školu, s Schirach takoreći „državni odgajatelj“. Za vrhovnog Hitlerovog omladinca Schiracha zakon je prije svega bio dokaz da mladež može voditi sama sebe. Malo pomalo počeo je ostvarivati ideju „države u državi“. S oduševljenjem je organizirao umjetničke izložbe, glazbene izlete, koncerte, satove omladinskih filmova i kazališne festivale za Hitlerovu mladež te je utemeljio Književnu nagradu za mladež. U želji da svojim odgojnim idealima podari vječitu glazbenu vrijednost, Schirach se trudio postaviti velikana među pjesnicima, Goethea, kao uzor za sva načela Hitlerove mladeži. Za načelo vođenja samoga sebe, uniformiranje mladeži pa čak i za sport, igru i logorovanje. Za sve je citirao Goethea kako bi konstruirao srodnost duha: „U romanu Izborna srodstva jednom je naišao na zanimljive riječi: Muškarci bi trebali u mladosti početi nositi uniforme jer se moraju naviknuti da rade zajedno, da se stope sa sebi jednakima, da u masi budu poslušni i da rade kao cjelina.“ Hitlerova je mladež širila svoje krake poput hobotnice te se nametala suparničkom autoritetu škole, crkve i obitelji. Roditeljima je Schirach objasnio „da mladež u višem smislu uvijek ima pravo“. Svoje je ideale postavio iznad ideala obitelji. Totalitet s kojim je Schirach okupljao mladež, odgovarao je zahtjevima diktature. Schirach je s Hitlerovom mladeži htio obuhvatiti „kako cjelokupnu mladež tako i cijelo životno područje mladih Nijemaca“. Njegova „revolucija odgoja“ ciljala je na podčinjavanje mladeži jednoj organizaciji od malih nogu te da na nju utječe. Znakovito je Schirach, koji je svakoj godini davao krilaticu, 1934. godinu nazvao „godinom unutarnjeg školovanja i usmjeravanja“. Od mladih koji su u trotjednom tečaju obučavani za vođe Hitlerove mladeži, a time i za pomoćnike pomoćnika, Hitlerov je lovac na ljude tražio ne samo da su „duhovno i tjelesno najspremniji“ i „vođe u borbi“. Zahtijevao je da „vođa mladeži i odgajatelj budućnosti bude i svećenik nacionalsocijalističke vjere te časnik u službi nacionalsocijalizma“. Organizacija Hitlerove mladeži osiguravala je da se djecu uključi u što mlađoj dobi: dječaci i djevojčice su sa deset godina dolazili u Narodni pomladak ili Savez djevojčica, a oni između četrnaest i osamnaest godina pristupili su Hitlerovoj mladeži, odnosno Savezu njemačkih djevojaka. 1938. godine za mlade je žene od 21. godinu osnovana radionica Savez njemačkih djevojaka „Vjera i ljepota“. Uskoro je Hitlerova mladež uređivala svaku slobodnu minutu mladih. Svaka zamisliva radnja u slobodnom vrijeme, sport, pjevanje, duža putovanja i logorovanje u šatorima, sve se odvijalo u okviru Hitlerove mladeži. Uveden je Dan mladeži; tko je bio član Hitlerove mladeži, subotom nije morao u školu, nego je imao „službu“ koja je ljeti doduše mogla trajati i po 12

sati. Ostali su morali trpjeti „najmanje dva nastavna sata“ nacionalsocijalističkog indoktriniranja. Tijekom zajedničkih večeri djecu su podučavali o „svjetonazorskim“ pitanjima „održavanja njemačke krvi čistom“ ili povijesti NSDAP-a te su Hitlerov životopis morali učiti napamet. Ideološki utjecaj je podržavan tjednom radijskom emisijom „Sat nacije“. K tome, to su bila i Državna natjecanja u sportu i Državno zanatsko natjecanje. „Službu smo imali dvaput tjedno, srijedom i subotom“, sjeća se pisac Erich Loest, „a kako sam uskoro postao vođa, još sam i ponedjeljkom imao službu vođa, a nedjeljom je bilo streljaštvo ili smo biciklima išli nekamo, ili smo imali skupove. Dakle, četiri ili pet dana u tjednu bio sam zauzet sa Hitlerovom mladeži. Uvijek je tu bilo nešto novo, bili smo u akciji bez predaha.“ Schirachova „država u državi“ nije bila ništa drugo doli diktatura u malom formatu. On je od nacionalsocijalističkog načela vodstva napravio čelično pravilo: „Zajednica mladih može biti uspješna samo ako bezuvjetno priznaje autoritet vodstva. U protivnom vodstvo nema smisla. Uspjeh nacionalsocijalizma je uspjeh discipline, građevina nacionalsocijalističke mladeži podignuta je na temeljima discipline i poslušnosti.“ Kritika naredbe je „zločin“ jer počinje potkopavati autoritet stoga član Hitlerove mladeži šutke slijedi naredbe svojih vođa, pa čak i onda kada su one uperene protiv njega samoga. Schirach je pokušao izričito zabraniti samostalno razmišljanje: „Milijuni mladih ne zastupaju svoje interese nego dobrobit nacije. Veže nas vjera, obvezuje nas prisega, zapovijeda jedan vođa.“ S rigoroznim posljedicama Hitlerova je mladež iskorištena za Hitlerove političke ciljeve. Uskoro je bilo očito koje je ciljeve slijedio Hitler; želio je rat. Međutim, Schirach svom božanstvu nije htio prebacivati ratne namjere. Vođa Mladeži Reicha pozdravio je ponovno uvođenje opće vojne obveze „kao pretpostavku za održavanje mira u Europi“. Kako bi Hitlerove „mirovne namjere“ podržao svim snagama, Schirach je 1935. godinu proklamirao „godinu tjelesne rekreacije“; Hitlerova mladež trebala je biti mlada, jaka, lijepa i prije svega borbena. Sport je u Hitlerovoj mladeži bio veoma cijenjen. Vjeren nacionalsocijalističkoj ideologiji Schirach je od djevojčica očekivao da školuju „tijelo i duh“ kako bi potom ispunile svoj poziv kao „majke novog roda“ (Knopp, 2011). Zabrinutost nad padom novorođene djece i zahtjevi da države vode politiku povećanja nataliteta bili su opće mjesto u međuratnoj Europi. Narodna skrb preotela je nekadašnju protestantsku dobrotvornu kampanju pomoći majkama i novorođenoj djeci, što je bilo područje od presudnog značaja za buduću eugeničku dobrobit njemačke rase i zato nije moglo biti prepušteno crkvama. Antiindividualizam je bio očit kada se o majkama govorilo kao o „vječnom izvoru života“, ili o djeci kao o „budućnosti našeg naroda“. Njihova tijela bila su tek medij za širenje kolektivne narodne „krvi“ i to tako da je začecje postalo mistično i izgubilo svaku vezu s individualnom DNK i ljudskom

spermom. Pored sakupljanja dječjih krevetića i hrane za siromašne majke, Narodna je skrb osiguravala stanovitu pomoć osnivanjem dispanzera za novorođenčad te jaslica i vrtića za djecu mlađu od šest godina, kao i djelovanjem Saveza njemačkih djevojaka. Vršen je odabir majki koje su slane u domove za oporavak, najčešće smještene u planinama ili pored mora i izvora. Osoblje je pohađalo posebne tečajeve. U tim je domovima, pored praktičnih uputa o njezi djece, promicana ideja zajednice, uz dizanje zastave svakoga jutra i jaku dozu nacističke ideologije. Djeca mlađa od šest godina činila su svoje prve odane korake na putu koji je bio institucionalno definiran i doživotan. Sve je glede nacističke manipulacije majčinstvom bilo lažno, počevši od navodno drevnih izvora toga kulta. Nacisti su odredili 10. svibanj kao Dan njemačke majke u skladu s davnim teutonskim običajem kada su „hrabri sinovi i hrabre kćerke za svoje voljene majke svijali vijence od cvijeća“. Zapravo je Majčin dan bio ideja Amerikanke Ann Jarvis i postao je u SAD-u javnim blagdanom 1914. godine. 1938. godine uspostavljeno je odličje Majčin križ s brončanim, srebrnim i zlatnim redom i dodjeljivano je majkama koje su bile „bogate djecom“. Nacisti su čvrsto promicali obiteljske vrijednosti, uz poseban naglasak na mladež. Korištena je prividno konzervativna obiteljska retorika prepuna poziva na dužnost i poslušnost, ali su primarni ciljevi bili kolektivistički i biološki (Burleigh, 2012). U dječaka je forsirana predvojna izobrazba. Od 1936. godine obvezne su bile borilačke vještine poput boksa; u službu Hitlerove mladeži, koja se ionako većim dijelom sastojala od vježbanja i drila, uveden je i marš s prtljagom. Terenske igre s puzanjem na koljenima i laktovima, šuljanjem, kao i tumačenjem karata i korištenje kompasa bili su također na dnevnom rasporedu. Nasuport tome, obrazovanje i intelekt bili su potpuno omalovažavani. Početkom 1939. godine došlo je do novog dogovora. Hitlerova je mladež ustrojila nove posebne jedinice u kojima je mladež ciljano pripremana za vojne discipline: mornarica Hitlerove mladeži, motorizirane jedinice Hitlerove mladeži, zrakoplovstvo Hitlerove mladeži i obavještajna služba Hitlerove mladeži. Schirach je poticao propis o provođenju Zakona o Hitlerovoj mladeži. 25. ožujka 1939. godine, članstvo u Hitlerovoj mladeži postalo je obvezno. S obzirom da je „Njemačka pozvana da vlada svijetom“, on će „mlade ljude odgojiti tako da su uistinu u stanju u svim narednim godinama predstavljati svjetsku silu“. Na zajedničkim večerima, na plakatima i u propagandnim filmovima, Schirach je razvijao ideal novog čovjeka: zdrav, snažan, jak, po mogućnosti plavokos, tako je trebao izgledati German budućnosti i naravno arijski. Kako bi osigurao da se na vodeću razinu ne potkrade koji „nearijac“, Schirach je 1936. godine jednim dekretom propisao da svaki „vođa Hitlerove mladeži, odnosno voditeljica Njemačkog saveza djevojaka mora dokazati svoje arijsko podrijetlo“ (Knopp, 2011).

Hitlerova mladež ima vlastitu zakonodavnu, upravnu i sudbenu vlast, što je posebice dokumentirano u Dekretu o omladinskoj službi od 25. travnja 1939. godine kojim je svakom omladincu između desete i osamnaeste godine nametnuta dužnost da služi u Hitlerovoj mladeži. Po uzoru na „trodijelnu“ teoriju Carla Schmitta, dom, škola i Hitlerova mladež opisuju se kao tri glavna potporna obuke mladeži. Kad je Hitlerova mladež proširena kako bi obuhvatila svu mladež Njemačke, izgubila je svoju partijsku prirodu. Javila se potreba za novom organizacijom namijenjenom oblikovanju budućih vođa te je donesen izvršni dekret o stvaranju takve elite unutar organizacije – „Stamm“ Hitler Jugend. Članstvo u njoj je dobrovoljno i ta je središnja skupina, striktno govoreći, opet organ partije (Neumann, 2012). Dolaskom Hitlera i njegovog nacionalsocijalizma u njemačkim školama se razbuktao nacionalizam i militarizam. Nacistička ideologija prodrla je u srž njemačkog obrazovnog sustava. Hitlerova škola suzbijala je duh stare škole time što je fašizam mrzio i proganjao svaki trag liberalizma, individualizma i partikularizma. Bilo je potrebno formirati čovjeka koji će biti sposoban samo za vodstvo i osvajanje, a u takvom odgojnom idealu nema mjesta ni za pojedinca ni za lokalnu specifičnost. U središtu novog obrazovnog sustava nalazila se ideja rase. Obrazovanje je bilo opsjednuto rasizmom jer su se Nijemci proglasili višom rasom određenom da gospodari. Zbog toga je trebalo obrazovati čovjeka od kojega će se stvoriti političkog vojnika koji će postati rob njemačke zajednice. Njemačka država je odraz te zajednice i realizator njenih namjera. Zato pojedinca treba do kraja uključiti u tu zajednicu i obrazovanjem mu dati kvalitete karaktera i volje koje imaju odraz fašizma, a pomoću kojih će moći ostvariti državne ciljeve. Obrazovanje je postalo dresura sustava koje je zagovaralo potpunu žrtvu pojedinca za državu, za Hitlera i za ostvarenje njegovih ideja. Škola je u fašističkom obrazovnom sustavu imala sekundarnu ulogu. Broj škola se znatno smanjio, osobito se smanjio broj srednjih škola. U isto vrijeme pao je i nivo obrazovanja na svim stupnjevima školstva. U nastavi i njenom sadržaju morao je prevladavati jak nacionalistički duh i zato je bila potreba reforma predmetne nastave. U prvi plan stavljeno je tjelesno obrazovanje, a nastava povijesti doživjela je izmjene zbog dokazivanja vrijednosti njemačke rase i njenog „prava“ vlasti nad drugim narodima. Na nastavi geografije djeca su učila kako su pojedine zemlje koje nikad nisu bile njemačke u stvari sastavio dio Njemačke te da Nijemci stoga u tim zemljama imaju osobitu „kulturnu misiju“. Broj sati njemačkog jezika, geografije i povijesti je znatno povećan, a satnica matematike i fizike je smanjena u korist biologije i eugenike. Sveučilišno obrazovanje pretrpilo je veliku štetu jer su istaknuti znanstvenici koji se nisu slagali s režimom bili prisiljeni na emigriranje ili su bili protiv svoje volje zatvarani u koncentracijske logore. Broj studenata na sveučilištima se znatno smanjio.

Nadzor nad radom sveučilišta vršila je državna tajna policija zvana GESTAPO. Njemački fašistički sustav se ne može shvatiti bez poznavanja njemačkih fašističkih organizacija za mlade. Organizacije za mlade su imale monopol u političkom obrazovanju i vršile su nadzor nad školama i sveučilištima. Ovim organizacijama su željeli njemačku mladež temeljito uniformirati u duhu fašizma kako bi iz njenih redova stvorili niz novih vođa. Tome su nacisti posvećivali veliku pažnju i u tu svrhu su osnovali i specijalne nacionalsocijalističke škole. Djeca su morala biti članovi tih organizacija koje su dovršavale fašizaciju mladeži (Žlebnić, 1983). Fašistički odgojni sustav očitovao se u održavanju stroge discipline u školama. Uvedena je tjelesna kazna za koju se smatralo da je sredstvo za buđenje nacionalne svijesti i ljubavi prema domovini. Načela nacifašizma bila su i u njemačkoj školi utkana u sadržaj nastave i rad Hitlerove mladeži. Prema principu vođe, svaki je razred imao svog predstavnika kojemu se svaki pojedinac u razredu morao pokoravati. Fašistička pedagogija u Njemačkoj bila je totalna negacija svih humanističkih ideja u pedagogiji jer se zasnivala na krajnjem nacionalizmu, rasizmu i militarizmu. Fašistički odgoj više je bio dresura i indoktrinacija nego pomoć razvoju ljudske ličnosti (Zaninović, 1985).

2.3. Fašistička pedagogija u Italiji

Nakon Prvoga svjetskog rata i političkih razmirica i sukoba različitih stranaka u Italiji, Benito Mussolini je 28. listopada 1922. godine na čelu svojih fašističkih legija („crnih košulja“) umarširao u Rim, pa je uz podršku kralja uspostavljen fašistički režim. Težnja mu je bila da pokori i druge narode i tako obnovi staro Rimsko Carstvo. Uspostavio je korporativno društveno i državno uređenje, a za idejne protivnike i radnički pokrete organizirao je zatvore i koncentracijske logore. Fašistička vlada je 1923. godine provela prvu reformu školstva, pod ministrom nacionalnog odgoja Giovannijem Gentileom. Tom reformom izjednačene su državne i nedržavne škole, a sve ih nadzire država. Školovanje je postalo obavezno za svu djecu od šeste do četrnaeste godine života. Cilj reforme je bio ostvarivanje fašističke ideologije u odgoju (Zaninović, 1988, 302). Nove fašističke organizacije, koje su 1923. do 1924. godine bile stvorene kao pomoćni organi, poprimile su neposredno državni karakter (organizacija „Balilla“ za djecu i „Male Talijanke“ za mlade djevojke). Balilla se zvao jedan dječak, koji je 1746. godine bacio kamen na Austrijance kad su ulazili u Genovu, što je bio signal za opći ustanak naroda. Ovaj dječak bio je silno proslavljen u literaturi, već se u jednoj pjesmi iz doba risorgimenta kaže: „Djeca Italije zovu se Balilla“. Fašisti su ga učinili juakom fašističke mladeži. Organizatorna baza „Balille“ je osnovna škola. Učitelji tu imaju ulogu instruktora. Dispozicije, koje se odnose na regrutiranje i propagandu, dolaze iz ministarstva prosvjete, dok troškove za novu organizaciju snosi školska uprava. Na istom temelju izgrađena je i organizacija „Mladih Talijanki“. Upravnici djevojačkih instituta djeluju kao propagatori. Za mlade studente je pripadnost jednoj organizaciji obavezan uvjet za osiguranje buduće karijere. Stvoreni su isto takvi odnosi i između organizacije vojničke prednaobrazbe i fašističke mladeži (Silone, 2006).

3. Socijalisti utopisti

Svi socijalisti utopisti 19. stoljeća pridaju veliko značenje odgoju i obrazovanju. To je razumljivo jer za realizaciju svog učenja služe se prosvjećivanjem i preodgajanjem postojećeg društva. Socijalisti utopisti su dopunjavali jedan drugoga i ocrtali su ideal odgoja kao svestrani razvitak ličnosti. Nasuprot individualizmu, koji proklamira buržoazija, socijalisti utopisti su istakli razvitak društvenosti i kolektivizma. U pogledima socijalista utopista izuzetno važno mjesto imaju odgoj, obrazovanje i rad, a pedagogija kao znanost je na najvišem položaju, jer pomaže formiranju potrebne društvene svijesti. Odgoj, obrazovanje i prosvjećivanje smatraju najvažnijim čimbenicima u mijenjanju čovjekove svijesti (Zaninović, 1988).

3.1. Charles Fourier

Charles Fourier poznat je kao kritičar kapitalističkog uređenja i borac za socijalistički društveni poredak. Njegov je prijedlog da ljudi žive u proizvodno-potrošačkim udruženjima, koje on naziva falangama. U svome učenju značajno mjesto pridaje odgoju i obrazovanju jer ono razvija urođene čovjekove sklonosti. Prema Fourieru odgoj je najmoćniji faktor društvenog života, pa se po njemu odgoj ne obavlja u obitelji, već u posebnim ustanovama. Obitelj je prema Fourieru sebična i ona bi u djeci razvila egoizam, a isto tako individualizam. U novom društvu potreban je kolektivni odgoj jer samo takav odgoj može razvijati sve sposobnosti mladih (Zaninović, 1985). Među problemima koju su Fourierovu mišljenju bili najgore riješeni u postojećem društvu bio je odgoj i obrazovanje. Fourier prebacuje obrazovanju buržoazije da ne uzima u obzir dječje interese, njihove sklonosti, kvari njihovo zdravlje, djecu umno preopterećuje i time ih odvraća od ozbiljnog učenja, jer ne vodi računa o njihovoj želji za promjenom. Drugačije treba biti obrazovanje u „harmoničnom“ društvenom poretku. Svi mladež se treba obrazovati i harmonično razvijati. Treba razvijati tijelo i dušu i poštovati prirodne sklonosti djeteta. Obrazovanje treba izgrađivati na dječjoj težnji za radom i na njegovoj aktivnosti. Djeca se trebaju razvijati uz nastavu i rad, u dodiru sa raznovrsnom praktičnom aktivnošću ljudi (Žlebnik, 1983, 130). Odgoj, najmoćniji čimbenik društvenog života, ne provodi se u obitelji (koja je sebična i razvijala bi egoizam i individualizam), već u posebnim institucijama. U novom društvu djeca se odgajaju u kolektivu, jer se i novo društvo sastoji od kolektiva, koje je sposobno odgajati. Fourier razlikuje četiri razvojne etape: najranije i rano djetinjstvo, a ono traje do pete godine života, srednje djetinjstvo, traje od pete do desete godine života, starije djetinjstvo od desete do petnaeste godine i mladenaštvo, koje

traje od petnaeste do dvadesete godine života. S odgojem je potrebno početi u najranijem djetinjstvu, pa u toj dobi najviše pažnje treba posvetiti fizičkom jačanju i razvijanju tijela i osjetila. U ranom djetinjstvu počinje i radni odgoj. Djeca su radišna, marljiva i aktivna. U toku druge etape razvoja nastavlja se radni odgoj, a dopunjava se koreografskim nastupima u dječjoj operi. To silno razvija umjetničke nagone kod djece, a u nastupima djeca se počinju osjećati kao članovi harmonijske cjeline u kojoj se formiraju različite vrline, kao što su međusobno poštovanje i ljubav prema urednosti. Razvijaju se i moralne osobine i socijalne vrline. U toj dobi dječaci se svrstavaju u „mlade horde“, a djevojčice u „male bande“ – skupine, koje su sposobne preuzeti poslove koji odgovaraju njihovoj dobi. U toj dobi djeca uče čitati, pisati i računati. Intelektualni razvoj karakterizira treću etapu. Fourier potpuno odbacuje psihičku dresuru djece i zahtijeva nove oblike i sadržaje intelektualnog odgoja. Umjesto klasičnih jezika i vjeronauka predlaže učenje prirodnih znanosti (fizike, kemije, matematike, farmacije, mineralogije, botanike), a u školi još uče politiku, povijest, geografiju, materinski i strani jezik. Zahtijeva izradu novih udžbenika, kao i opremljene školske knjižnice i laboratorije. Dopušta da učenici biraju nastavne predmete po svojoj želji. U toj dobi se nastavlja radni odgoj u slobodnim radnim zajednicama učenika koje oni odabiru dobrovoljno, a u njima preuzimaju teže i odgovarajuće poslove. Moralni odgoj mladeži najizraženiji je u četvrtoj etapi. On se provodi bez propovijedi, a veoma se pazi na razvijanje odgovornosti. Zato je u tom stupnju vrlo važna odgojno-obrazovna nastava. Radne navike se dalje usavršavaju, a učenici su najviše zaokupljeni obavljanjem radnih zadataka. U četvrtoj razvojnoj etapi radni odgoj je i središte odgoja i obrazovanja. Mladi će usvajati različita znanja, umijeća i navike radeći u poljoprivredi, učeći zanate i radeći u manufakturi. Uključuju se u proizvodne odnose da bi bolje shvatili i ekonomska kretanja. Teorija se povezuje s praksom, a istodobno se brine o svestranom razvoju, razvoju svih sposobnosti kod mladih. U tome se postižu ne samo pedagoški, već i ekonomski rezultati (Zaninović, 1988, 185-186).

3.2. Claude Henri Saint Simon

Claude Henri Saint Simon po svojim nazorima je socijalist utopist. Potječe iz plemiće obitelji, a tijekom francuske revolucije odrekao se plemićkog naslova, pa je pristupio trećem staležu i borio se na strani jakobinaca. Sudjelovao je u oslobodilačkom ratu protiv Amerike. U svome planu preuređenja društva na novim načelima, pridavao je kao svi utopisti, izuzetno značenje odgoju, posebno moralnom, a i obrazovanju. Prema njegovom mišljenju odgoj i obrazovanje treba ravnomjerno obuhvatiti svu djecu bez obzira na njihovo porijeklo. Svi radni ljudi u Francuskoj moraju biti obuhvaćeni odgojem i obrazovanjem, a sustav odgoja i obrazovanja u novom društvu treba osigurati odabiranje talentirane djece bez obzira na njihovo porijeklo. Jedan od najvažnijih zadataka industrijskog društva je odgoj i obrazovanje mladih to jest pripremanje za onaj društveni poredak u kome će se u budućnosti živjeti. Ostvarivanje tog zadatka treba uskladiti s ostalim naporima industrijskog društva (Zaninović, 1985). Saint Simon razlikuje tri načina odgoja i obrazovanja: moralno, intelektualno i fizičko. Svako ljudsko biće obdareno je ljubavlju, inteligencijom i sposobnošću za materijalnu djelatnost; zato je potrebno odgajati svakoga od najranijeg djetinjstva moralno, umno i tjelesno. Odgoj ili razvijanje čovjeka potrebno je podesiti prema odabranom cilju. Polazeći od toga kako se odgoj i obrazovanje realiziraju u praksi, Saint Simon razlikuje dva oblika obrazovanja: opće i stručno. Cilj općeg obrazovanja je da uvodi odgajnika u društveni život, razvija ljubav prema svim članovima zajednice, razvija jedinstvena shvaćanja i volju. To se još naziva i moralnim odgojem. Čovjek je neprestano u dodiru s društvom i baš zato ima prema njemu određene obaveze. Kako će pojedinac ispuniti sve svoje društvene obaveze, ovisi o njegovu moralu. Svaki pojedinac mora pravilno shvatiti društveni i svoj osobni interes, pa ih prema tome i uskladiti. Moral treba sprečavati ljude da „štete jedan drugome“. Cilj odgoja sastoji se baš u tome da svačije emocije, interese i radnje dovede u sklad s društvenim zahtjevima. Moralni odgoj ostvaruje se u mladosti, ali se on produžava i čitavog života. Stručno obrazovanje je ona vrsta djelatnosti koja čovjeka osposobljava za obavljanje raznovrsnih poslova koji su društvu najpotrebniji. Saint Simon naglašava da u budućnosti treba nestati izrabljivanje čovjeka čovjekom. U budućnosti, stjecanje stručnosti, specijalnosti vršit će se prema sklonostima i sposobnostima pojedinaca (Zaninović, 1988, 183-184).

3.3. Robert Owen

Robert Owen, engleski socijalist utopist, bio je prvo vlasnik pa direktor tvornice u New Lanarku u Škotskoj. Bio je zadivljen idejama humanizma francuskih materijalista 18. stoljeća i težio je pomoći radnicima, te je u tim naporima došao do komunizma kao životnog cilja. Da bi dokazao ispravnost svojih ideja, on je u svojoj tvornici sa 2500 radnika osnovao radničku koloniju, po kojoj je i stekao slavu u svijetu. U tvornici je radno vrijeme bilo skraćeno, a uvjeti života radnika bili su toliko poboljšani da je nestalo pijanstva i kriminala. Veliku je pozornost posvetio odgoju djece i osnovao je dječji vrtić i jaslice. Owen je smatrao da odgoj djece treba početi u najranijem djetinjstvu. Stoga je otvorio jaslice za djecu od prve do treće godine života. U njima je osnovna aktivnost bila igra. Za djecu od treće do šeste godine otvarao je dječje vrtiće u kojima se provodi i sustavna nastava. Posvećuje se pažnja socijalizaciji dece. Osnovna škola obuhvaćala je djecu od šeste do desete godine i djeca se uvode u osnove pismenosti. Mladi od sedme do sedamnaeste godine pohađali su večernju školu. Predmeti u toj školi su mehanika, prirodne znanosti, gimnastika, vojne vježbe i zborna pjevanje. Tu je Owen počeo primjenjivati sustav „pola rada, pola škole“, odnosno sjedinjavati nastavu i dječji rad. Osim tih predmeta djevojčice još uče krojenje, šivanje, kuhanje, njegovanje i odgoj djece (Zaninović, 1988). Usred tvorničkog naselja u New Lanarku podigao je Institut za formiranje karaktera u kojem je koncentrirao cjelokupni odgojni i obrazovni rad. U pogledu opće organizacije školstva tražio je da nastava bude opća i da o njoj država vodi računa (briga za materijalno stanje škola i za obrazovanje učitelja). Owen je tražio da se stvori državni ured za obrazovanje. U to vrijeme u Engleskoj nije postojalo nikakvo državno obavezno školovanje i djeca radnika nisu mogla odlaziti u obrazovne ustanove, osim u privatne i crkvene škole. Odgoju i obrazovanju Owen je odredio cilj: harmonija između koristi pojedinaca i zajednice. Prema Owenovom shvaćanju dobar je samo onaj čovjek koji u svim svojim djelima sreću zajednice stavlja iznad vlastite sreće. Pojedinač nalazi svoju osobnu sreću tek kada doprinosi općem blagostanju zajednice. U moralnom odgoju Owen je isticao novu vrijednost kolektivismu nasuprot individualizmu buržoazije. Ideja kolektivismu koju je iznosio utopistički socijalizam bila je u to vrijeme najrevolucionarnija i najbliža duhu pravog kolektivnog obrazovanja i ukazivala je na buduću razvoj socijalističke pedagogije. Ideju kolektivnog obrazovanja i morala kolektivnog duha prvi su zasnovali Marx i Engels (Žlebni, 1983, 127-129).

4. Pedagogija znanstvenog socijalizma

Marksizam je nastao četrdesetih godina 19. stoljeća u vrijeme kada se u Zapadnoj Europi snažno razvija kapitalizam i kada proletarijat stupa kao samostalna snaga u borbi za oslobođenje od klasnog ugnjetavanja. Analizirajući kapitalističko društvo i odnose koji su vladali u tome društvu, Marx i Engels nisu mogli mimoći ni odgojna pitanja, koja su sastavni dio društvenog života. Oni su otkrili ovisnost odgoja o stanju proizvodnih odnosa i klasnih interesa u društvu, pa su tako postavili temelj novom učenju o odgoju kao povijesnoj i klasnoj pojavi (Zaninović, 1988). Karl Marx je rođen 1818. godine u Trieru, Rajnskoj pokrajini koja je u to vrijeme bila gospodarski najrazvijenija, pa i u društvenom pogledu najnaprednija njemačka oblast, jer je najdublje osjetila težnju francuske buržoaske revolucije s kraja 18. stoljeća. Marx je osnovnu školu i gimnaziju završio u mjestu rođenja. Nakon gimnazije upisao se na sveučilište u Bonnu, a nastavlja studije prava, povijesti i filozofije u Berlinu. Tijekom studija u Berlinu pristupio je mladohegelijancima, pa je u duhu samosvijeti i slobode obranio 1841. godine doktorsku tezu Razlika između filozofije prirode Demokrita i filozofije prirode Epikura (Zaninović, 1985). Friedrich Engels je rođen 1820. godine u Bremenu. Sin je industrijalca koji ga je namjeravao poslovno usmjeriti. Otac ga je pripremao za svoga nasljednika, ali Friedrich je već kao mladić više pažnje posvećivao literaturi i filozofskim djelima, pa je, kao i Marx, postao pristalica mladohegelijanaca i ubrzo se razvio u jednog od prvaka tog pokreta. Dok je služio vojni rok, 1841. godine boravio je u Berlinu i tamo je dospio u krug mladohegelijanaca (Zaninović, 1985). U Bruxellesu Marx i Engels su 1847. godine pristupili Savezu komunista, a početkom 1848. godine objavili su Manifest komunističke partije. 1848. godine Marx odlazi u Njemačku gdje je Engels sudjelovao u nekoliko borbi, a Marx je bio izabran za predsjednika radničkog saveza u Kölnu. Revolucija 1848. godine u Njemačkoj je ubrzo jenjala, pa 1849. godine oni napuštaju Njemačku i odlaze u Englesku. Marx se nastanio u Londonu, a Engels u Manchesteru. Marx ostaje u Londonu do kraja svog života, baveći se znanstvenim i organizacijsko-političkim radom (Zaninović, 1988). Borba za novo obrazovanje Marxu i Engelsu je značio dio borbe za revolucionarnu izmjenu postojećeg društvenog poretka. Među prvim zaslugama na obrazovnom području treba istaknuti nemilosrdnu kritiku buržoaskog iskorištavanja u pogledu brige za obrazovanje radnog naroda, kritiku buržoaskog obrazovanja. Ovu kritiku iznosili su u ranim djelima i u vezi sa različitim događanjima, ali je ona svoj vrhunac doživjela u Engelsovom djelu Položaj radničke klase u Engleskoj. Kapitalističko društvo radničkoj mladeži ne pruža nikakve dostojne uvjete za njen tjelesni razvoj i za njeno zdravlje. Prehrana radničke djece je

nedovoljna, stanovi u kojima ta djeca žive nezdravi su, djeci nedostaje svjež zrak, zbog zaposlenosti roditelja ona su kod kuće bez pravog nadzora i nemaju liječničku pomoć. Djeca se rađaju sa slabim organizmom. Zbog svega toga je smrtnost među njima velika, a povrh svega toga kapitalisti iskorištavaju tjelesnu snagu te slabe djece (Žlebnić, 1983). Zato Marx i Engels ukazuju na ulogu odgoja i na njegovo značenje za ostvarivanje povijesnih zadataka proleterijata. Marx nije protiv proizvodnog rada djece, ali je odlučan protivnik dječjeg najamnog rada. Djeca od devete do dvanaeste godine trebaju raditi dva sata, djeca od trinaeste do petnaeste godine četiri sata, a mladi od šesnaest i sedamnaest godina života rade šest sati dnevno, s tim da imaju i potreban odmor. Marx je odlučan protivnik dječjeg noćnog rada, jer on narušava dječje zdravlje i osakaćuje djecu. Dječji proizvodni mora imati odgojni cilj bez postavljenog odgojnog cilja radom se neće realizirati određeni odgojni učinak. Znanje, vještine i navike usvajaju se u struci u kojoj čovjek aktivno djeluje, a prije svega u institucijama u kojima se osposobljava za određeno zvanje, odnosno struku. Povezivanje nastave s proizvodnim radom predstavlja izravan utjecaj na razvitak proizvodnih snaga. Odgojno-obrazovni rad je preduvjet postojanja svakog razvijenog društva. Odgojni cilj u socijalističkom, odnosno komunističkom društvu nije i ne smije biti drugi nego svestrani razvoj čovjeka. Svestrani razvoj čovjeka u kapitalističkom društvu nije moguć jer je to društvo izrabljivača. U uputstvima delegatima Privremenog Centralnog vijeća o pojedinim pitanjima za kongres Prve internacionale 1866. godine Marx piše da pod pojmom odgoja treba razumijevati tri stvari: umni odgoj, tjelesni odgoj i tehničku obuku. Osnivači znanstvenog socijalizma na prvo mjesto su stavili umni odgoj, a pod tim su smatrali sustav znanja i široko teorijsko obrazovanje. Ovladati revolucionarnom teorijom vrlo je značajno radi borbe proleterijata i realiziranja ciljeva koje je proleterijat sebi postavio. Uloga fizičkog odgoja je u realiziranju harmonijskog razvitka ličnosti koji obuhvaća razvoj svih čovjekovih sposobnosti i snaga, pa tako i tjelesnih. U Marxovom sustavu odgoja značajno mjesto zauzima treći element, odnosno tehnička obuka koja upoznaje s osnovnim principima svih procesa proizvodnje i navikava dijete ili mladića da rukuje najjednostavnijim oruđem svih grana proizvodnje. Radnika treba osposobiti da bude sposoban s jednog stroja prelaziti na drugi te da poznaje i proizvodni proces i proces društvenog upravljanja. Odgoj je potrebno organizirati kao društveni proces i povezati ga s izgradnjom besklasnog društva. U tom procesu je moguće odgojiti novog čovjeka koji će biti kulturni, moralan i slobodan od nedostataka ranijeg klasnog društva. Zadatak je odgoja mobilizirati sve intelektualne i moralne snage mladih naraštaja u borbi za mijenjanje društvene okoline, pa će tako svaki pojedinac, mijenjajući sredinu, mijenjati samoga sebe (Zaninović, 1988, 197-201).

5. Oktobarska socijalistička revolucija i odgoj

Početak 20. stoljeća društvene, političke i gospodarske prilike u Rusiji bile su vrlo složene. Rusija je bila zaostala europska država. Proturječnosti su bile naglašene: bogati – siromašni, grad – selo, carska vlast – građani Rusije. Prvi svjetski rat je otkrio slabosti društvenog i političkog uređenja carske Rusije. U takvim društvenim, političkim i gospodarskim uvjetima stvoreno je pogodno tlo za nove ideje. Vladimir Iljič Lenjin i Lav Trocki sa svojim suradnicima pokrenuli su 1917. godine Oktobarsku revoluciju. Tako je nastala prva država socijalizma (Silov, 2014, 78). Oktobarska socijalistička revolucija u Rusiji nije iz temelja izmijenila samo društvene osnove, nego je u isto vrijeme počela izmijenjati sustav školstva. Boljševici sa Lenjinom na čelu bili su svjesni važnosti koju u izgradnji socijalizma ima razvoj kulturnog nivoa zaostalog odraslog stanovništva i posebno školstva. Školski sustav u Rusiji prije oktobarske revolucije imao je buržoasko-feudalni karakter što znači da su pored klasnih, formalno svima pristupačnih škola postojale kao ostatak feudalizma još i staleške škole. Nasuprot takvom stanju oktobarska revolucija je uspostavila druge principe za izgradnju školstva. Jedino država i njeni organi imaju pravo i dužnost podizanja škola. Došlo je do odvajanja škole od crkve i jedinstvenosti školskog sustava. Nastava se izvodila na materinskom jeziku. Došlo je do ravnopravnosti muškaraca i žena u pogledu školovanja. Uvedeno je opće i obavezno osnovno školovanje i opća pristupačnost svih škola i stvaranje posebnih škola za odrasle koji su zaposleni (Žlebnik, 1983). Britanski novinar Arthur Ransome dobro je poznao Rusiju. Kad ju je ponovno posjetio početkom 1919. godine, izvijestio je o eksploziji kreativne aktivnosti koju je oslobodila Oktobarska revolucija. Primjer za to je obrazovanje. Tamo gdje je nekoć bilo šest sveučilišta, sada je bilo šesnaest. Predavanja su bila otvorena za sve i besplatna. Nakon dekreta kojim su ukinuti prijemni ispiti, udvostručio se upis na Moskovsko sveučilište. Iz državnih fondova namaknuti su besplatni školski obroci, a za djecu kojoj je to trebalo, besplatna odjeća i obuća. Osnovane su visoke škole za radnike (Faulkner, 2017).

5.1. Vladimir Iljič Uljanov Lenjin

Idejni i operativni rukovodilac oktobarske socijalističke revolucije u Rusiji 1917. Godine bio je Vladimir Iljič Uljanov Lenjin, a za njega se može reći da je bio i idejni i operativni rukovodilac na području odgoja i obrazovanja, kao i u provođenju prosvjetne politike mlade sovjetske države u prvim godinama njene izgradnje nakon revolucije. Problemi odgoja, obrazovanja i prosvjete njemu su bili bliski, njima je on s velikom pažnjom i odgovorno prilazio, iako je imao i drugih državnih poslova. Lenjin potječe iz obitelji prosvjetnog radnika, a njegova supruga Nadežda Konstantinovna Krupska bila je učiteljica. Kao analitičar kapitalističkog društva i ideolog socijalističke revolucije Lenjin nije mogao mimoilaziti probleme odgoj, obrazovanja i prosvjete. Jednako kao i njegovi učitelji, osnivači znanstvenog socijalizma, Lenjin veliku pažnju obraća prosvjeti i kulturi. Prije socijalističke revolucije u Rusiji Lenjin je razmatrao i rješavao prosvjetne probleme. Socijalistička revolucija za Lenjina se ne može provesti bez prosvjetne i kulturne revolucije u narodu koji je zaostao i zapušten od tadašnjih vlasti. Za Lenjina se može reći da je razvio marksističko učenje o odgoju i obrazovanju mladih naraštaja u novim uvjetima prosvjećivanja, odgajanja i škole razmatra i rješava u povezanosti sa socijalističkom revolucijom i političkim zadacima proletarijata (Zaninović, 1985). Lenjin sovjetskoj školi nije odredio samo nove odgojne i obrazovne zadatke. Najvažniji princip za obrazovanje komunističke mladeži vidio je u tome da se mladež ne smije obrazovati slatkim riječima i pravilima o moralu, već je mlade potrebno u tijeku školovanja uključiti u zajedničku borbu radnog naroda protiv eksploatatora, u borbu za izgradnju socijalizma (Žlebnik, 1983). Lenjin je poklanjao veliku pažnju Komsomolu (Komunističkom savezu omladine) od prvih dana formiranja te organizacije. On je razgovarao s komsomolcima, proučavao njihove potrebe i probleme, pa im je i pomagao u radu. Lenjin je pred omladinom održao poznati govor na III. kongresu Komsomola 2. listopada 1920. godine. Unatoč teškom položaju zemlje, Lenjin je stavio pred mlade kao glavni zadatak učenje. Govorio je da sovjetska mladež treba ovladati cjelokupnom sumom ljudski znanja koja će joj služiti u rukovođenju praktičnim radom, kako bi mladi ljudi sami mogli izgrađivati komunističke poglede i povezivati svaki korak svog učenja, odgoja i obrazovanja uz sudjelovanje u općoj borbi svih radnika protiv eksploatacije (Zaninović, 1988, 271).

5.2. Nadežda Konstantinovna Krupska

Nadežda Konstantinovna Krupska rođena je u Petrogradu u obitelji intelektualaca koji su pripadali naprednom pokretu. Nadežda Konstantinovna ostala je bez oca kao učenica gimnazije i rano se počela baviti pedagoškim radom. Nakon završene gimnazije stupa na Viši ženski kurs, pa se već u studentskim danima upoznaje s učenjem osnivača znanstvenog socijalizma. Od 1891. do 1896. godine predaje u radničkoj večernjo-nedjeljnoj školi i povezuje se s ilegalnim radničkim pokretom. Pedagoški rad u školi omogućio joj je da se približi radnicima i počne propagiranje socijaldemokratskih ideja. Krupska se 1893. godine upoznala s Lenjinom, pa u Savezu borbe za oslobođenje radničke klase najaktivnije sudjeluje (Zaninović, 1985). S Lenjinom je izdržala progonstvo u Sibiru i surađivala u redakciji lista Iskra, kao i u pripremama za II. kongres Ruske socijaldemokratske radničke partije. Tijekom revolucionarnih previranja od 1905. do 1907. godine, pomaže Lenjinu kao suradnik. Usporedno s revolucionarnim radom bavila se i pedagoškim radom. Razrađivala je pedagoške misli Marxa, Engelsa i Lenjina, a svestrano je poznavala klasičnu i rusku pedagošku literaturu. Rezultat njezine pedagoške aktivnosti prije socijalističke revolucije u Rusiji je njezino djelo Narodno obrazovanje i demokracija, što je zapravo prva marksistička povijest pedagogije. Nakon oktobarske socijalističke revolucije 1917. godine aktivno je radila na organizaciji sovjetske škole i na razvijanju nove pedagogije u uvjetima izgradnje socijalističkog društva (Zaninović, 1988). Krupska se zalagala za provođenje samoupravljanja u sovjetskoj politehničkoj školi. O spomenutom problemu napisala je više rasprava, recenzija i osvrta. U raspravi O školskom samoupravljanju ističe kako u samoupravljanju trebaju doći do izražaja organizacijske sposobnosti učenika, jer ono i nije ništa drugo nego teren za njihovo slobodno udruživanje. Značajan je zadatak učeničkog samoupravljanja realiziranje kolektivnog života, učenja i rada, zato škola ne treba gubiti iz vida mogućnost učeničkog sudjelovanja u rješavanju problematike svakog kolektiva. U samoupravljanju učenika veliko značenje imaju sastanci i konferencije na kojima sami učenici rješavaju pitanja svoje zajednice, pa će u tome radu do izražaja dolaziti samostalnost, samoinicijativa kao i organizacijske sposobnosti. Prema mišljenju Krupske u postizanju ciljeva samoupravljanja učenika potrebno je razlikovati četiri etape. Na prvom mjestu i najvažnije je odrediti ciljeve i zadatke kolektiva kako bi se svjesno moglo prići izvršavanju, inače će učenik postati slijepi izvršilac obveza i zadataka. Zatim je potrebno podijeliti zadatke među izvršiocima, a da bi se valjano radilo, učenici moraju poznavati sklonosti i interese svojih ostalih članova. Evidencija i kontrola obavljenog dolazi u trećoj etapi, jer bez toga se neće razviti duh natjecanja i težnja

savršenijem radu. Procjenjivanje učeničkog rada je četvrta etapa, pa tada dolazi do izražaja pedagoško značenje što se očituje u priznavanju vrijednosti postignutog uspjeha. Pedagoško djelovanje Krupske vrlo je raznovrsno, a u njenim radovima uvijek je u središtu socijalistički čovjek koji se formira u uvjetima proizvodnog rada i društveno političkog života (Zaninović, 1985). Pitanje pionirske organizacije, u kojem je Krupska još od samog početka zauzela stajalište koje je predstavljalo važnu domenu njene pedagoške aktivnosti. Nakon revolucije u mnogim su se mjestima pojavile razne dječje organizacije: mladi komunisti, razni dječji klubovi i slično. Krupska je pratila i unapređivala razvoj mladih pionira, obraćala se majkama i objašnjavala im cilj te organizacije i utvrđivala njene veze s Komsomolom. Za nju je bilo jasno da se dječji pokret može razvijati samo pod vodstvom Komsomola i Partije. Kao kriterij za određivanje sadržaja rada pionirske organizacije Krupska je postavila princip u kojem djecu treba obrazovati da postanu aktivisti graditelji socijalizma i shodno tome postavljala je pionirima konkretne zadatke. Na primjer, što trebaju raditi pioniri na selu: pomagati smanjivanju nepismenosti među pionirima, poticati odrasle da svoju djecu šalju u školu, pomagati u školi i slično, ali sve ovo ne smije ometati glavni zadatak pionirske organizacije, a to je borba za sustavno znanje učenika. Skretala je pažnju da bi bilo opasno kad bi u pionirskoj organizaciji prevladavale samo simbolične radnje poput marširanja, besciljnih sastanaka, skupova, parada, uniformi i slično. Kao glavni zadatak novo obrazovanja Krupska je istaknula zahtjev da djecu treba obrazovati tako da žive i rade kolektivno. Ona je definirala pojam kolektiva i kolektivnog rada. Kolektivno radimo tek onda kad smo znamo da radimo za zajednički cilj. Krupska se borila protiv predrasuda da zbog organizacije kolektiva treba zanemariti individualni postupak sa djetetom. Za organizaciju kolektiva mora se znati što svako pojedinačno dijete može napraviti. Tražila je da u djeci treba razviti osjećaj za čast kolektiva kojemu pripadaju. Krupska je dobro poznavala obrazovni značaj javnog mišljenja u kolektivu, a to javno mišljenje treba formirati odgajatelj. Krupska se razvila u jednu od najznačajnijih sovjetskih pedagoških ličnosti u uvjetima revolucionarnog političkog i pedagoškog rada. Zato su za nju bavljenje pedagogijom i pedagoški rad za sve vrijeme značili najprirodniji dio njenih društvenih nastojanja i zato ona pedagošku problematiku nikad nije odvajala od zadataka i ciljeva postojanja i utvrđivanja socijalističkog društva. Svojom dosljednom marksističko-lenjinističkom orijentacijom ona je obraćala naročito veliku pažnju i trud razvoju sovjetskog školstva i pionirske organizacije. Zato razvoj sovjetskog školstva u velikoj mjeri odražava njena shvaćanja, principe i organizacijske poglede (Žlebnik, 1983, 259-161). Pionirski kolektivi su organizacijski oblici angažiranja i društvene aktivnosti učenika osnovne škole – pionira, u kojima se oni okupljaju u izvannastavno vrijeme radi

zadovoljavanja svojih potreba, posebnih životnih interesa i sklonosti te organiziranja društvenog života. Interesni kolektivi pionira okupljaju svojim programima pionire neovisno o dobi, a na osnovi njihovih životnih potreba, zainteresiranosti i vlastitog slobodnog opredjeljenja. Društveno značenje pionirskih interesnih kolektiva očituje se u stvaranju povoljnih uvjeta i širih mogućnosti za potpuniji i svestraniji odgoj pionira. Njihovo djelovanje organizira se radi: pravovremenog otkrivanja, usmjeravanja i razvijanja individualnih interesa, sposobnosti, sklonosti i talenata mladih; njihove socijalizacije, samoupravnog organiziranja i angažiranja; aktivnog odmora, igre i rasonode te smišljenoga korištenja slobodnog vremena; uspješnijeg uključivanja u društveni i kulturni život sredine u kojoj žive, a na taj način potpunijeg u uspješnijeg ostvarivanja socijalističkog odgoja mlade generacije. Cjelokupni rad u interesnim kolektivima pionira provodi se na principu samoupravljanja. Svaki kolektiv pionira ostvaruje samoupravu i ima odgovarajuće organe samoupravljanja. Pionirsko se samoupravljanje odvija u prilagođenim oblicima, a očituje se u aktivnom položaju svakog pojedinca u životu i radu pionirskog interesnog kolektiva, u sudjelovanju u dogovaranju o radu, u izvršavanju programa, u praćenju i vrednovanju izvršavanja rada, u izboru samoupravnih organa, u odlučivanju o različitim životno-radnim situacijama i pitanjima. Na taj se način u pionirskim interesnim kolektivima izgrađuje samoupravna praksa življenja, uspostavljaju suradnički odnosi među svim članovima, razvija osjećaj dužnosti i odgovornosti, svijest o zajedništvu i odgajaju pioniri preko samoupravljanja za samoupravljanje. Svaki pionirski kolektiv ima svoj organ samoupravljanja (uloga odraslih je savjetničke naravi). Uz pedagoške radnike pionirima u radu pomažu kao stručni voditelji roditelji i drugi građani, poznavaoци pojedinih oblasti i aktivnosti (Skupina autora, 1989, 193). Pionirska organizacija pretežno djeluje u osnovnim školama i obuhvaća najmlađe od sedam do četrnaest godina. Redovno je u školi činila grupu učenika oko koje su se okupljali ostali učenici pioniri u različitim aktivnostima u izvršavanju radnih obveza. Pod rukovodstvom omladine i SKOJ-a i uz pomoć učitelja, posvećivala se pažnja idejno-političkom i antifašističkom odgoju najmlađih. Najbolji pioniri, kao dobri učenici i organizatori, ulaze u pionirske odbore, rukovodstva pionirskih zajednica i na sastancima djeluju na idejno-politički lik ostalih učenika pionira. Na tim sastancima govori se o događajima u kraju, iznose se vijesti o pobjedama, o događajima na frontovima, upoznaju se učenici s radom organa narodne vlasti, antifašističkih organizacija, kao i sa zlodjelima okupatora i njihovih pomagača. Pionirska organizacija, odnosno njezino rukovodstvo, odgovorno je i za nabavu štampe, posebno letaka i biltena. Njezini rukovodioci čitali su učenicima pionirima štampu, pjesmice i crtice iz „Pionira“, „Omladinske borbe“ i listova s posebnim rubrikama za pionire. U živim i

slobodnim razgovorima za vrijeme oslobodilačkog rata pretresani su događaji iz života naroda, sela i pionira, preuzimale su se razne obveze, skupljali se dobrovoljni prilozima za štampu, pisali kraći sastavci i pjesmice, donosili prijedlozi o sudjelovanju pionira u životu sela, kotara i kraja, birali delegati za konferencije omladine, kojima su prisustvovali i pioniri i podnosili izvještaje o rezultatima svoga rada. Pionirska organizacija preuzela je uređivanje škole, ukrašavanje razreda parolama i slikama, dječjim radovima i crtežima, vodila brigu o ogrjevu, čistoći škole, razreda i učenika, uređivanju cvjetnjaka, školskog dvorišta, popravcima školske zgrade, izradi pisaćeg pribora. Posebnu je pažnju pionirska organizacija posvećivala kulturno-umjetničkom životu i aktivnosti učenika u školi, pomagala je i okupljala je najmlađe i aktivirala ih u uvježbavanju recitacija, pojedinačnih i zbornih kraćih igrokaza, pjevačkih i glazbenih zborova, folklornih grupa. Te su skupine davale priredbe u svom selu i u drugim selima, na okružnim i kotarskim konferencijama i sastancima. U redovima pionirske organizacije njegovala se i borbena partizanska i narodna pjesma. Mnogi pioniri obavljali su kurirske dužnosti, obavještavali narod o dolasku neprijatelja, čuvali i branili hranu i stoku da ne bi dospjela u ruke neprijatelja. Pioniri su bili aktivni u radnim brigadama, u krčenju spaljenih zgrada, uređivanju ulica u gradovima. Odlazili su u vojne bolnice, skupljali hranu za vojsku i ranjenike, vršili sabotaže u neprijateljskim uporištima, spašavali savezničke avijatičare, pružali pomoć starijima i iznemoglima. Pionirske organizacije međusobno su se natjecale u sjetvi, u žetvi, u pomoći pri građi kuća, nastambi i škola, skupljanju građe, starog željeza, kamena, cigle, žice, čavala, maslina, smokava i drugog. Također su pionirske organizacije organizirale natjecanje u učenju, pohađanju škole, disciplini, uređivanju zidnih novina, u pisanju priloga, skupljanju hrane, odjeće, obuće i drugih stvari za dječje domove i slično (Ogrizović, 1989).

5.3. Anton Semjonovič Makarenko

Anton Semjonovič Makarenko sovjetski je pedagog i pisac. Rođen je u gradiću Bjelopolju, u Harkovskoj guberniji, u obitelji željezničkog radnika. Nakon završetka Kremenčugskog učilišta i pedagoških tečajeva bio je učitelj u željezničkoj školi u stanici Krjukovo na Dnjepru. Pokazao je velike pedagoške sposobnosti i isticao se u organizaciji izvanrednog rada. Bavio se proučavanjem djela pedagoških klasika i oduševljavao se književnim stvaralaštvom Maksima Gorkog. Oktobarska socijalistička revolucija 1917. godine otkrila je pred njim velike mogućnosti za pedagoško stvaralaštvo. Završio je Poltavski učiteljski institut pa se vratio u Krjukovo i upravljao željezničkom školom, zatim je rukovodilac gradskih škola u Poltavi (Zaninović, 1985). Glavno razdoblje Makarenkovog pedagoškog rada i društvenog djelovanja počinje kada je 1920. godine dobio dužnost da organizira radnu koloniju za maloljetne skitnice i prijestupnike. Iz poštovanja i simpatija prema Maksimu Gorkom nazvao ju je Radnom kolonijom Maksima Gorkog. Prihvatio se tog mukotrpnog posla i kolonija je za relativno kratko vrijeme postala uzorna ustanova. Život u koloniji i svoje pedagoške uspjehe, nastojanja i ostvarenja opisao je u djelu Pedagoška poema, a svoje kasnije uspjehe u odgojnoj komuni Đeržinski opisao je u djelima Zastave na kulama i Marš tridesete godine. Njegova radna kolonija je u početku bila u teškim materijalnim neprilikama, pa je Makarenko shvatio da odgajatelj u takvim uvjetima mora biti i pedagog, agronom, inženjer, veterinar, otac i sudac. Njegovo radno vrijeme trajalo je „dvadeset i četiri sata dnevno“. U šesnaest godina svoga odgojnog rada Makarenko je sa svojim suradnicima preodgojio više stotina napuštene i odgojno zapuštene djece. Većinom su to bili maloljetni prijestupnici. Nakon boravka u koloniji u njegovoj koloniji, odlazili su u život kao vrijedni i radišni ljudi različitih zanimanja (Zaninović, 1988, 279). Makarenko je u svojoj pedagoškoj praksi isticao tri vodeće pedagoške ideje: ideja kolektivnog odgoja, ideja socijalističkog humanizma i ideja discipline. Svojim praktičnim radom dokazivao je da je kolektiv jak samo onda ako se usporedno razvija i pojedinac, a pojedinac uistinu uspijeva samo u sklopu kolektivnog života. Cjelokupnim svojim odgojnim sustavom dokazivao je da je pravi kolektiv najbolji odgajatelj pojedinca. Makarenko je isticao da je kolektiv moguć samo u socijalističkom društvu i to kao njegov dio. Težio je da se odgajaju ljudi koji će osobne interese podređivati društvenim interesima, a svoje postupke cijeliti prema tome jesu li korisni socijalističkom društvu ili mu nanose štetu. Kolektiv, pisao je Makarenko, ujedinjuje ljude ne samo zajedničkim ciljem i zajedničkim radom nego i organizacijom rada. Zajednički cilj ovdje nije slučajno podudaranje posebnih ciljeva, kao u kazalištu, već upravo cilj čitavog

kolektiva. Svaka aktivnost pojedinog učenika, svaki njegov uspjeh ili neuspjeh moraju se cijeliti kao neuspjeh ili kao uspjeh opće stvari. Takva pedagoška logika treba prožimati svaki školski dan, svaki pokret kolektiva. Makarenko razlikuje vrste kolektiva: primarni kolektiv, radna brigada, radna grupa i opći kolektiv nastavnika i učenika. Smatra da u osnovnom kolektivu ne bi trebalo biti više od petnaest članova, jer tada nastaje opasnost da se kolektiv raspadne. Idealan kolektiv podsjeća na obitelj u kojoj ima starijih i mlađih članova. Formiranje kolektiva s jedne strane je cilj, a s druge sredstvo. Formiranjem kolektiva utječe se na pojedinca, a individualnim djelovanjem na pojedinca djeluje se i na kolektiv. To je Makarenkov sustav sustav paralelnog djelovanja. Kolektiv u svom razvoju prolazi više etapa. U prvoj se postavlja zahtjev za formiranjem kolektiva. Stvaranje zdrave jezgre čini drugu etapu, pa će najbolji članovi kolektiva djelovati na svoje vršnjake i krug članova će se proširiti, a treća je etapa, tzv. najviši stupanj razvoja, kada kolektiv sam sebi postavlja zadatke i bori se za njihovo ostvarenje, a suprotstavlja se svakome tko narušava njegovo jedinstvo. Postigne li se taj stupanj razvoja može se reći da je kolektiv zdrav, jedinstven i čvrst. U procesu formiranja kolektiva potrebno je primjenjivati metode: uvjeravanja, razgovora i diskusiju. Javno mnijenje u kolektivu pomaže i ubrzava njegovo formiranje. Kolektiv postaje subjekt, a ujedno i objekt obrazovanja i odgoja. Odgojno-obrazovni rad potrebno je podešavati tako da kolektiv postane stvaralačka snaga i pokretačka sila. Kolektiv treba funkcionirati bez teškoća i u njemu se treba ostvariti samoupravljanje i to na principu izbornosti i postavljanja. Odgajati u kolektivu, uz pomoć kolektiva, za kolektiv, u pedagogiji Makarenka važna je odgojna smjernica (Zaninović, 1988, 279-280). Makarenkovi pitomci su radili naporno, ali i s oduševljenjem. Rad je bio dobro organiziran po odjeljenjima, prema starosti i spolu. Odjeljenja su imala čvrst sustav vodstva; na čelu svakog odjeljenja stajao je zapovjednik iz redova pitomaca. Organizacija života u koloniji bila je provedena po ugledu na vojsku, a to je kod mladih bilo osjećaj važnosti, časti i odgovornosti. Makarenko je dobro znao da svaki rad ne može povezati pitomce u kolektiv; to može samo onaj rad koji za njih ima idejnopolitički smisao; dakle, rad koji je koristan široj zajednici, društvu. Ta svijest privlači pitomce u kolektiv. Zato je Makarenko u svojoj koloniji, odnosno komuni, razvio raznovrstan rad: industrijski, poljoprivredni, društveni, rad u klubovima i kružocima, samoposluživanju i nastavi. Makarenko je povezivao nastavu sa proizvodnim radom, prije svega, sa tehnički visoko razvijenom proizvodnjom. Makarenko je pazio da se pitomci naviknu na organiziran rad, rješavanje većih zadataka i da imaju pregled rada. Makarenko je u svojim djelima raspravljao o disciplini. On je u svom radu konstatirao da disciplina nije samo sredstvo, već je i rezultat odgajanja. Disciplina nije samo red, točnost, poslušnost, izvršavanje

zahtjeva, nego i svladavanje teškoća, borba za bolju kvalitetu rada, ustrajan rad. Makarenko je bio svjesnu, inicijativnu disciplinu, a nipošto za slijepo pokoravanje. Na disciplinu utječe više faktora: javno mišljenje kolektiva, autoritet, primjer, zahtjev, uvjerenje, razgovori sa pitomcima, zatim i tradicije određenog kolektiva, raspored vremena i rada u kolektivu i kazna. Makarenko odnos prema pitomcima bio je uglavnom strog. Poznata je njegova izreka: „Strog sam jer te poštujem“. Kaznu treba pedagoški primjeniti. Kazna je samo pozitivna ako je pitomac svjestan da ju je zaslužio. Zato je za pravilno djelovanje kazne potreban kolektiv, jer kolektiv treba odobravati kaznu. Samo tada će osjetiti da je odgovoran pred kolektivom. Makarenko je bio protivnik tjelesnog kažnjavanja. Pored svoje strogosti kojom je bio prožet Makarenkov odgojni rad, osnovu njegovog odgojnog sustava treba tražiti u socijalističkom humanizmu. To znači da su svi njegovi odgojni napori proizlazili iz njegove velike ljubavi i velikog poštovanja prema djetetu, prema mladima i iz njegove jake vjere u razvoj svega onoga što je u tim mladima dobro, a u svakom djetetu ima nešto dobro. Makarenkova strogost i njegov humanizam u suštini se dopunjavaju. U tom humanizmu se nalazi korijen Makarenkovog neobično velikog optimizma. On vjeruje u stvaralačke mogućnosti svakog pojedinog pitomca i zato se od svega srca trudi upoznati pojedinca. Moralno napuštene mlade treba odgajati isto kao one koje se razvijaju u moralno dobroj okolini (Žlebniĉ, 1983). Termin besprizorni redovito izaziva asocijaciju na Makarenkovu pedagogiju. Besprizorni su bili maloljetnici koji žive bez doma, na ulici, bez nadzora roditelja ili staratelja. U radnoj koloniji Maksim Gorki i radnoj komuni Đeržinski odgajaniĉi su bili: djeca nazvana besprizorni, maloljetnici prestupnici i kasnije manji broj djece koje su roditelji vlastitom odlukom upućivali u radnu koloniju i radnu komunu. Djecu i mladež nazvanu besprizornima dovodi se u vezu s posljedicama Prvog svjetskog rata, Oktobarske revolucije i građanskog rata. Dolazak besprizornih, maloljetnih prijestupnika i djece iz obitelji u radnju koloniju i radnu komunu bio je razrađan na razini narodne vlasti, posebno Narkomprosa, Narodnog komesarijata zdravstva i Ministarstva unutarnjih poslova. Makarenko je pomogao prihvatu budućih odgajaniĉa. U radnoj koloniji ili radnoj komuni Makarenko je nastavio u svome stilu: počeo je novi ceremonijal koji će besprizornima i maloljetnim prijestupnicima ostati u sjećanju cijeloga života. Staru odjeću i obuću njegovi novi odgajaniĉi su bacali u vatru i preuzimali novu. Vatra u kojoj izgara stara odjeća i obuća trebala je znaĉiti oproštaj s prošlim životom besprizornih i maloljetnih prestupnika (Silov, 2014). Socijalizam kao politička doktrina, dijalektički materijalizam i shvaćanje važnosti kolektiva o odgoju bili su polazište za Makarenkov pogled na organizaciju, metodu i sredstvo odgoja. U razdoblju vođenja radne kolonije Maksim Gorki i radne komune Đeržinski Makarenko je odgajao oko 2500 djece i mladeži. S njima je proveo

oko 70 000 sati pedagoškog rada. Kada je Makarenko u razdoblju od 1936. do 1937. godine pisao djelo Metodika odgojnog rada, namjeravao je razmatrati pitanja važnosti organizacije radne kolonije i radne komune za odgoj, obrazovanje i izobrazbu kolonista i komunara. Makarenko je izveo zaključak da se sve aktivnosti u području odgoja i obrazovanja mogu ne mogu svesti na obrazovanje. Iz te je spoznaje izveo drugi zaključak metodika odgojnog rada ima svoju logiku koja je relativno samostalna u odnosu na logiku obrazovanja. Makarenko je u okviru općih obilježja organizacije, metode i sredstava odgoja razvio i neke specifične metode i sredstva odgoja. Makarenko je planirao izazove (tzv. šokove) u odgoju svojih kolonista i komunara. Vjerovao je da djeca nikad neće zaboraviti doček na stanici, lomaču (spaljivanje stare robe u kojoj su došli u koloniju), nove spavaće sobe, novo ophođenje, novu disciplinu, jaki dojmovi ostat će im zauvijek. Za Makarenka postoji razlika između procesa odgoja i nagle promjene ponašanja odgajnika. Ličnost koju treba preodgojiti je u konfliktu s društvom. Makarenko konstatira da je jedina metoda u slučaju lošeg odnosa ličnost – društvo dopustiti da taj odnos „eksplozira“. Bit metode eksplozije je konflikt kolektiv – pojedinac dovesti do vrhunca (Silov, 2014). Kritičari Makarenkovu pedagogiju nazivaju „komandirska pedagogija“, „diktatorska pedagogija“. Neke od kritika pedagogije Makarenka usmjerene su na „vojničku“ i „piramidalnu“ organizaciju radne kolonije i komune te „kasarnski dril“ koji je, navodno, postojao u tim ustanovama. Za većinu kritičara Makarenko je socijalistički pedagog, pedagog koji je svoje pedagoške ideje utemeljio na filozofiji marksizma, klasik pedagogijske misli, pedagog kolektiva, zagovornik pedagogije kolektiva i slično. Kolektiv je pojam koji bitno određuje Makarenkove pedagoške ideje i praksu odgoja. Drugi bitni pojam važan za razumijevanje pedagogije Makarenka je radna kolonija i radna komuna, organizacijski modeli u kojima je Makarenko konkretizirao svoje pedagogijske ideje. Makarenko je bio kreativan pedagog dok je razvijao ideje drukčije od ostalih pedagoga. Tako možemo govoriti „mladom“ i „starem“ Makarenku. Koristimo sintagmu „mladi Makarenko“ po uzoru na filozofe koji pišu o „mladom Marxu“ i „ranim radovima Karla Marxa“. Mladi Marx je naglašavao humanističku dimenziju čovjeka, društva i proizvodnje. Mladi Makarenko je onaj Makarenko koji je slijedio alternativne oblike i sadržaje organiziranja života i proizvodnje u Ukrajini u formi komune, pretežito neovisno od službene državne i partijske vlasti. Učenička samouprava je bila organizacijski model djelovanja i upravljanja radnom kolonijom i radnom komunom. Makarenko je ostvario odgojni ideal: odgoj u kolektivu, pomoću kolektiva i za kolektiv. Odgajnici nazvani kolonisti i komunari postali su subjekt odgoja, obrazovanja i izobrazbe. Makarenko i odgojitelji postali su suradnici kolonistima i komunarima. Odnos između individue i zajednice posebno je važan za svako društvo i

razumijevanje biti odgoja. Nisu zanemarive kritike da Makarenko nije uspješno sagledao odnos pojedinca i kolektiva. U dvojbi pojedinac ili društvo Makarenkova shvaćanja idu u smjeru sociocentrizma. Makarenko je u radnoj koloniji Maksim Gorki i radnoj komuni Đeržinski promovirao zajedništvo kolonista, komunara, odgojitelja i suradnika nasuprot privatnom vlasništvu. Aktivan odnos prema učenju, radu i samoupravi učinili su radnu koloniju i radnu komunu ljudskom zajednicom u složenim društvenim, političkim i gospodarskim uvjetima. Pojam kolektiv, koji se u pedagogiji Makarenka učestalo koristi, ima značenje samoupravne zajednice. Pedolozi su bili kritičari pedagoških ideja i odgojne prakse Makarenka. Kritika se odnosila na shvaćanje dužnosti. Za pedologe dužnost je građanska kategorija. Makarenko je dužnost shvaćao kao važnu sastavnicu odgoja. Pedolozi nisu uvažili činjenicu da su „diktatorski“ zahtjevi na izvršavanje dužnosti prestali kada je formiran kolektiv, odnosno kada je kolektiv postao subjekt odgoja. Pedolozi su kritizirali i vojnički stil u radnim kolonijama Maksim Gorki i Đeržinski. Kritika se još odnosila i na Makarenkovo shvaćanje važnosti i stvarne primjene kazni, ukora, prisilnog rada, zatvora i izbacivanja odgajanika iz radne kolonije i komune (Silov, 2014, 141-142).

6. Pedagoški sustav Ivana Bosca

U vremenu u kojem je živio sv. Ivan Bosco današnja Italija bila je podijeljena na više kneževina i kraljevstava. Sjeveroistočni dio Italije pripadao je Austrijskoj Carevini. Revoluciona 1948. godina potakla je nacionalnu svijest talijanskog naroda. Te godine u pokrajini Pijemont i Torinu te ostalim krajevima rascjepkane Italije priređuju se javni skupovi kojima je bio cilj ujedinjenje svih talijanskih pokrajina. Postavljani su različiti zahtjevi: svrgavanje kneževa, proglašavanje republika, ukidanje papinske države, muških i ženskih katoličkih crkvenih redova i zabrana katoličkog školstva. Općenito, pogoršao se odnos prema Papi, biskupima i svećenicima. Poraz u ratu protiv Austrije bio je jedan od razloga nezдовоľjstva naroda. U složenim društvenim i političkim (ne) prilikama 19. stoljeća u Italiji don Bosco nije zauzimao aktivan politički stav. Dio svećenika smatrao je potrebnim dati izravnu podršku nacionalnom zanosu i očekivanjima skorog ujedinjenja svih talijanskih pokrajina. Nacionalni zanos prenio se na dio svećenika, suradnika don Bosca i odgajanje u Oratoriju. Ozračje rata i socijalnih proturječnosti bio je povod da dio don Boscovih odgajnika sudjeluje u oponašanju vojnih vježbi u oratoriju. U složenim društvenim, političkim i gospodarskim uvjetima prepoznaju se autori velikih ideja pomoću kojih odgovaraju na izazove vremena u kojima žive i stvaraju. Sv. Ivan Bosco je dobar primjer za navedene tvrdnje. Poznati katolički svetac, učitelj i pedagog živio je i djelovao u vremenu koje je obilježila Druga industrijska revolucija, ratovi i buđenje nacionalne svijesti u Italiji, posebno u pokrajini Pijemont i gradu Torinu u kojem je don Bosco osnovao Oratorij i prakticirao preventivni odgojni sustav. Druga industrijska revolucija u stvarnosti je značila pojavu diobe rada i specijaliziranja radnika za pojedine radne funkcije. Sve je to izazvalo otuđenje radnika. Kapitalističko je društvo slijedilo principe efikasnosti i profita koji djeca i stariji građani nisu mogli ostvariti. Industrijski način proizvodnje pokrenuo je migracijske procese u smjeru: selo – grad. Siromaštvo, glad, rasap obiteljskog života i pojava kriminala crna je kronika industrijalizacije talijanskog društva. Torino je u 19. stoljeću bio industrijski centar Italije. Tisuće ljudi sa sela dolazile su u grad, mijenjale sustav vrijednosti i postale dio mase talijanskih radnika. Država je primjenjivala represivni sustav prema pojavi maloljetničke delinkvencije. Zatvori su bili prepuni djece i mladeži. Don Bosco je odlazio i promatrao tragediju djece i mladeži kojima je želio pomoći, prije svega odgojem i socijalnom skrbi. Preventivni odgojni sustav je don Boscov socijalni i pedagoški odgovor na izazove vremena u kojima je živio i djelovao (Silov, 2014, 18-19). Ivan Bosco se rodio 16. kolovoza 1815. godine u selu Becchi. U jedanaestoj godini odlazi iz kuće na nagovor majke Margarite.

U Chieri nastavlja školovanje. Kako bi osigurao novac za školu odlučio se za prošnju od kuće do kuće. U jesen 1832. godine upisuje tečaj gramatike, humanistički tečaj i tečaj retorike. Trogodišnje školovanje koje je upisao ekvivalent je današnjeg gimnazijskog obrazovanja. Nakon što je završio tečaj retorike dolazi do velike dvojbe u životu hoće li postati svećenik u samostanskoj zajednici ili otići u bogoslovlje i postati biskupijski svećenik. Četiri godine studirao je filozofiju i teologiju. 5. lipnja 1841. godine zaređio se za svećenika i postao don Bosco. Kao mladi svećenik imao je ponude sa svih strana da postane učitelj djece bogatih roditelja. No njega je najviše interesirao rad sa siromašnim i napuštenim mladićima u torinskom predgrađu. Kao svećenik i odgojitelj poštovao je fizički i duhovni rad. Za don Bosca ljudi koji namjerno besposličare su velika opasnost za društvo. U svakodnevnom odgoju svojih dječaka nastojao je da budu zaposleni uvijek nečim korisnim na taj način je suzbijao moguću dosadu i lijenost. Znao je pravilno vrednovati rad i važnost odmora nakon izvršenih obveza. Godine 1872. don Bosco osniva Družbu časnih sestara Kćeri Marije Pomoćnice, a 1876. godine pobožno udruženje Salezijanske suradnike. Don Bosco umire 31. siječnja 1888. godine, a papa Pio XI. proglasio je don Bosca svecem 1. travnja 1934. godine (Silov, 2014). Don Bosco je predstavnik religijske (kršćanske) pedagogije. U religijskoj pedagogiji don Bosco ima istaknuto mjesto kao teolog, odgojitelj, učitelj i pedagog. Njegova shvaćanja se mogu objasniti pomoću fenomenologijske i transcendentne pedagogije. Don Bosco nije provodio empirijska istraživanja koja bi za cilj imala kvantificirati pojave i procese, on je opisivao odgojne pojave i likove u Oratoriju u formi životopisa, posebno u djelu Uspomene iz Oratorija. Glavni cilj don Bosca bio je u svemu pronaći smisao odgoja i života – Boga. Pedagogija don Bosca ima oznake transcendentne pedagogije. Usmjerenost prema onome što nije samo empirijsko, nego to empirijsko nadilazi, od neposrednog iskustva prema Bogu, određuje bit transcendentne pedagogije don Bosca. Značenje snova u životu i shvaćanju preventivnog odgojnog sustava još je jedna bitna odrednica transcendentne pedagogije. Don Bosco uvodi inovaciju koju nazivamo preventivni odgojni sustav. Originalan je i njegov oratorij - organizacijski model za svakodnevni odgoj. Oratorij je učinio suvremenim organizacijskim modelom odgoja, obrazovanja i života djece i mladeži u suvremenim društvenim, političkim i gospodarskim prilikama 19. stoljeća. U don Boscovom rukopisu pod naslovom Mala rasprava o preventivnom sustavu objašnjeni su zadaci odgojitelja. Odgojitelji trebaju biti ljubazni prema odgajanicima kao da su njihovi očevi, u svemu ih voditi, ne dovoditi odgajanike u situacije u kojima mogu počinuti pogreške, savjetovati ih i ljubazno ispravljati njihove moguće pogreške. Preventivni sustav odgoja temelji se na razumu, vjeri i ljubaznosti (Bianco, 2003). Don Bosco je još u 19. stoljeću

isticao vrijednosti oblika čovjekove egzistencije: slobodu čovjeka, pripremu za život i zvanje, preuzimanje građanske odgovornosti u radosnom ozračju i ljubav prema bližnjem. Vjera u preventivnom odgoju označava transcendentnost pedagogije don Bosca. Odgojen i savjestan čovjek je čovjek koji slijedi ideal novog čovjeka izraženog u osobi Isusa Krista. Religijska transcendencija je temelj don Boscove pedagoške metode pomoću koje se ostvaruje odgoj. Ljubaznost u preventivnom sustavu odgoja nije samo svakodnevna čovjekova ljubav ili nadnaravna ljubav. Ljubaznost integrira ozračje radosti, standarde života i u skladu s njima odgovarajuće ponašanje. Don Bosco je naglašavao kako je važno da dječaci budu ljubljeni i da oni pritom sami shvate da su voljeni. Ljubaznost u pedagogiji don Bosca integrira razum i vjeru i predstavlja praktičnu primjenu tih vrednota u odgoju i svakodnevnom životu odgajanika. Ljubaznost u praksi odgoja označava: odnos, komunikaciju i stav odgojitelja prema dobrobiti odgajanika. Razum, vjera i ljubaznost su stožeri don Boscove odgojne koncepcije koja u odgojnoj stvarnosti znači shvatiti važnost problema mladih, promatrati probleme iz perspektive mladih, sudjelovati u sportskim i kulturnim aktivnostima mladih, imati prijateljski odnos s mladima, planirati sadržaje, oblike, sredstva i metode, objašnjavati probleme, isticati vrijednosne kriterije i kriterije znanja, ispravljati pogreške u učenju razborito i s razumijevanjem (Silov, 2003). Važnu ulogu u pedagogiji don Bosca i njegovom organizacijskom modelu, oratoriju, imaju Pravila koja je don Bosco napisao na osnovi osobnog iskustva. U Pravilima koja su vrijedila za organizaciju i aktivnosti u oratoriju prepoznaju se temeljna obilježja pedagogije don Bosca. Naziv oratorij je prema don Boscu označavao više različitih institucija. Može se objasniti kao vanjski i unutarnji oratorij. Vanjski oratorij je kao ustanova otvorenog tipa u koju su mogli dolaziti odgajanici iz grada. Pravila za vanjske odgajanike imala su tri dijela. U prvom dijelu je opis uloge i zadataka tzv. prazničkog oratorija u kojem bi učenici i mladi radnici ostajali i praznikom. U Pravilniku je opisana uloga ravnatelja, katehete, asistenata, sakristijana, nadzornika, arhivara i drugih. U drugom dijelu Pravilnika za vanjske odgajanike opisani su uvjeti za dolazak mladih u oratorij, njihovo vođenje tijekom rekreacije, ponašanje u crkvi i izvan oratorija i druge uvjete. Treći dio je posvećen najviše školama koje su bile važne za oratorij (večernjim, nedjeljnim, trgovačkim i glazbenim, razredima u školi, izvođenju kateheze, učiteljima, duhovnom vodstvu, praznicima i drugo). Posebnu pozornost u preventivnom odgojnom sustavu don Bosco je dao ulozi odgojitelja. Uloga odgojitelja je nadzirati odgajanika tako da se unaprijed spriječi mogući grijeh. Zato su odgajanici u oratoriju bili pod nadzorom predstojnika ili asistenta. Odgojitelji trebaju biti stalno među odgajanicima, ne samo fizički, nego u smislu da odgajanici odgojitelje doživljavaju kao brižne roditelje. Don Bosco je stalni nadzor odgajanika od strane

odgojitelja i asistenata zamislio kao usmjeravanje prema Bogu. Jedna od presudnih uloga uspjeha dječaka u preventivnom odgojnom sustavu don Bosca je komunikacija između don Bosca i dječaka. Prilikom upoznavanja sa dječacima i mladićima oni su se ubrzo uvjerali kako im želi biti prijatelj i da pred njima ne glumi, već je njegovo svakodnevno ponašanje i djelovanje potvrđivalo njegov karakter i osobnost. Don Bosco je slijedio načela komunikacijske pedagogije još u vremenu kada se taj smjer u pedagogiji nije spominjao. Komunikacija don Bosca prema odgajanicima imala je obilježja empatije (Paloš, 2003). Odgojnu praksu koju je provodio u Oratoriju njezin utemeljitelj sastojala se od osmišljenog sustava odgoja i obrazovanja. Sastavnice koje tvore preventivni odgojni sustav su: temeljne ideje don Bosca u vidu razuma, vjere i ljubaznosti, „formula“ uspješnog odgoja v+d-z što znači budi veseo i dobar, ne budi zao, cilj odgoja je cjeloviti odgoj mladih poštenih građana i dobrih kršćana, oratorij kao organizacijski model provođenje osnovnih ideja odgoja i vjere, odgojna sredina u kojoj se odgoj ostvaruje (salezijanska obitelj: salezijanci, salezijanski suradnici, sestre Kćeri Marije Pomoćnice i bivši učenici). Don Bosco je posebno cijenio igru u životu i odgoju dječaka. U igrama je često bio sudionik i sam don Bosco. Posebno je poticao igre koje su koristile tjelesnom razvitku i zdravlju dječaka. U igrama su sudjelovale dvije skupine dječaka, don Bosco bi se obično pridružio grupi u kojoj je bio dječak čije ponašanje nije odobravao. Interakciju prilikom igre koristio bi kao mogućnost odgojnog utjecaja na dječaka. Općenito je don Bosco davao veliku važnost dobrom ozračju, rekreaciji i zabavi u Oratoriju. Od odgojnih sredstava koje je primjenjivao treba istaknuti svete sakramente i pobožne vježbe. Često je upućivao savjete dječacima, asistentima i suradnicima. Fizičko kažnjavanje u oratoriju nije bilo dopušteno, također je zabranjeno nemoralno ponašanje, krađe i svađa. Njegov savjet je da odgojne mjere ne treba davati u stanju ljutnje i uzbuđenja. Opomene ne treba davati pred skupom dječaka, nego u formi etičkog razgovora. Oratorij je prema ideji don Bosca dvorište, mjesto druženja, crkva i škola. Oratorij je u slobodnom vremenu bilo dvorište gdje su dječaci u ozračju radosti stvarali prijateljstva i prakticirali kršćansko zajedništvo. Svećenik i siromašni dječaci koristili su oratorij kao mjesto za ugodno druženje. Don Bosco je postao najbolji prijatelj dječaka koji im pomaže u osmišljenoj provedbi slobodnog vremena. Oratorij je bio i crkva u kojoj su dječaci nalazili ono što su drugi vjernici imali u svojim župama. Oratorij je imao i ulogu škole koja je dječake pripremala za životni put tako što ih je preodgajala od asocijalnih mladih ljudi u dobre kršćane i poštene građane. Jedna od posebnih metoda koje je primjenjivao don Bosco je riječ na uho. Smisao ove specifične metode je poticanje odgajanja na razmišljanje o životu, duhovnosti, Bogu i čovjeku. U primjeni metode riječ na uho dominira razmišljanje,

meditacija, tišina. Metoda podsjeća na duhovne vježbe koje svećenici koriste na seminarima za duhovne vježbe u samostanima. Mladima je savjetovao da se bave glazbom, a salezijancima da u oratoriju daju važno mjesto glazbi. Za don Bosca glazba je bila umjetnost i odgojno sredstvo. U oratoriju je postojalo uspješno glazbeno društvo i glazbena škola (Silov, 2014). Jedan tipičan dan u životu don Bosca započinje u 4:30 sati kada se čuju zvona na crkvi Marije Pomoćnice. Dječaci koji su u Oratoriju još uvijek spavaju. U 5:00 sati don Bosco moli, kleči, sklopljenih ruku, zatvorenih očiju, nepokretan s mislima i osjećajima usmjerenima prema Bogu. U 7:00 sati dječaci nakon pripreme za školu odlaze na misu u crkvu. U sakristiji je pedeset dječaka koji idu na ispovijed. Don Bosco napušta sakristiju u 9:00 sati. Dječaci su u dvorištu Oratorija gdje se odmaraju, ali prilikom dolaska don Bosca svi trče prema njemu. Don Bosco razgovara s dječacima, nekima prenosi svoju riječ na uho. Metoda riječ na uho postala je posebna u pedagogiji don Bosca. Sastojala se od toga da don Bosco priopći jednu riječ ili kraću rečenicu koja odgajnika u Oratoriju potiče na razmišljanje o smislu života, vjerovanju i Bogu. Kada na crkvi otkuca 9:00 sati don Bosco počinje primanje mladih i starijih građana koje traje tri sata. U 12:00 sati se čuje crkveno zvono, tada don Bosco još prima, sluša i savjetuje one koji traže njegovu pomoć. U 13:00 sati don Bosco se spušta u prizemlje. Jedni dječaci odlaze u dvorište gdje se igraju, drugi dolaze i jedu. Promatraju don Bosca, neki razgovaraju, slušaju, smiju se. Zvono crkve zvoni u 14:00 sati. Tada dječaci odlaze na učenje ili u radionicu. Od 14:00 do 15:00 sati don Bosco se povlači u kapelicu i moli Boga. Dječaci, suradnici i ostali djelatnici u Oratoriju poštuju trenutke don Boscove samoće. Poslijepodne don Bosco odgovara na brojna pisma i piše sve do predvečerja. Dječaci se skupe u predvorju i mole večernje molitve. Don Bosco im upućuje očinske riječi pouke za laku noć (Silov, 2014, 71-72).

IV. Zaključak

Demokratska društva su stoljećima imala inspiraciju u Ateni koja je udarila temelje demokraciji. Sparta je nasuprot Ateni imala strogu disciplinu i državu u kojoj su stanovnici pripremani za rat od najmlađe dobi kroz rigorozni odgojni sustav. Kroz duga stoljeća srednjeg vijeka teško se probijala misao demokracije, a humanizam i renesansa pripremili su reformaciju, a ona francusku buržoasku revoluciju, koja je otvorila novu etapu u razvoju društva. Francuska Deklaracija o pravima čovjeka ostala je oslonac građanske demokracije sve do današnjih dana. Građanska demokracija otvorila je i niz novih pitanja o biti demokratskih odnosa. Demokratsko društvo nikad to nije u potpunosti. Ono u sebi uvijek sadrži totalitarne strukture, koje mogu imati veći ili manji utjecaj. Najradikalniji oblik totalitarizma je fašizam, koji se prvo pojavio u Italiji, a nakon toga u Njemačkoj, gdje je poprimio oblike fašizma. Fašizam je ponudio masama iracionalnu nadu, nedostatak vlastitog identiteta kompenziran je masovnim skupovima na kojima se klicalo velikom vođi, pojedinac se poistovjećivao s državom i njezinim ciljevima, isticali su se red, disciplina, kult vođe, a odgoj je militariziran. Mlade se kao i u Sparti pretvorilo u državno oružje koje je bilo spremno za rat i širenje Hitlerove ideologije. Jedno od suvremenih totalitarnih društava je svakako i tzv. realni socijalizam, koji je počeo kao prva socijalistička revolucija u Sovjetskom savezu. Od početne revolucije stvorio se represivni sustav koji je gušio svaku slobodnu misao i inicijativu ljudi, što se tragično odrazilo na razvoj društva u cjelini. Danas se sa sigurnošću može reći da je odgojno-obrazovni proces jedan od karakterističnih pokazatelja demokratskiosti nekog društva. Djeca od koje se traži bespogovorna poslušnost, reprodukcija znanja koje je rekao nastavnik ili onog što piše u udžbenicima, nastavnici koji poslušno izvršavaju program koji im je netko osmislio to sve jasno pokazuje kako se radi o totalitarnom društvu. Država koja je većinom demokratska može učiniti znatne promjene u odgojno-obrazovnom procesu, oslobađajući ga ustaljenih pravila i uvažavajući interese i potrebe ljudi koji su glavni akteri u tom odgojno-obrazovnom procesu. Slobodnije strukturiran odgojno-obrazovni proces omogućuje u većoj mjeri da dođu do izražaja prijedlozi, inicijative i sugestije učenika, kreativnost nastavnika, ali i želje i potrebe roditelja. Društveni odnosi u demokratskim školama funkcioniraju na principima samoupravljanja, odnosno na dogovaranju i izvršavanju dogovorenog, na uvažavanju različitosti među ljudima. To se postiže stvaranjem odnosa u kojima nitko ne treba biti ponižen ni poražen, u kojima se ne može snositi posljedice za ono što se kaže i predloži, ali i u kojima se odgovorno prihvaća izvršavanje zajedničkog dogovora.

V. Popis literature

- Bianco, E. (2003). *Takav je bio don Bosco: mali životopis*. Zagreb: Katehetski salezijanski centar.
- Bratanić, M. (2002). *Paradoks odgoja: studije i eseji*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Bognar, L. (2001). *Metodika odgoja*. Osijek: Tiskara i knjigovežnica Pedagoškog fakulteta.
- Bognar, L., Matijević, M. (2005). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Burleigh, M. (2012). *Treći Reich : nova povijest*. Zapešić: Fraktura.
- Faulkner, N. (2017). *Povijest Oktobarske revolucije*. Zapešić: Fraktura.
- Jeknić, R. (2006). Individualističke i kolektivističke kulture u kontekstu globalizacije: Hofstedeov model i njegova kritika. *Revija za sociologiju*, 37 (3-4), 205-225.
- Knopp, G. (2011). *Hitlerovi zločinci : pogubitelji i izvršitelji*. Zagreb: Profil.
- Mušanović, M., Lukaš, M. (2011). *Osnove pedagogije*. Rijeka: Hrvatsko futurološko društvo.
- Müller Frøland, C. (2020). *Idejni svemir nacizma*. Zagreb: TIM press.
- Mužić, V. (1999). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa.
- Mijatović, A. (2000). *Leksikon temeljnih pedagoških pojmova*. Zagreb: Edip.
- Neumann, F. (2012). *Behemot : struktura i praksa nacionalsocijalizma : 1933-1944*. Zagreb : Disput.
- Ogrizović, M. (1989). *Prilozi nacionalnoj povijesti pedagogije*. Zagreb: Školske novine.
- Paloš, R. (2003). Riječ u uho. *Don Bosco danas (Zagreb)*, god. 48 (2003), br. 1, str. 18-19, 27.
- Plutarh, (2009). *Usporedni životopisi 1*. Zagreb: Globus.
- Silov, M. (2003). Preventivni odgojni sustav sv. Ivana Bosca, u: *Zbornik Učiteljske akademije u Zagrebu*, god. 5, br. 1 (5), str. 23-42.
- Silov, M. (2014). *Pedagoške ideje: don Bosca, Makarenka i Neila*. Zagreb: Učiteljski fakultet.
- Silone, I. (2006). *Fašizam : njegov postanak i razvitak*. Zagreb: Durieux.

- Skupina autora. (1989). *Pedagoška enciklopedija 1*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Skupina autora. (1989). *Pedagoška enciklopedija 2*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Tolić, M. (2009). Semiotika i medijska pedagogija u analizama indoktrinacije. *Acta Iadertina*, 6 (1), 0-0.
- Zanimović, M. (1988). *Opća povijest pedagogije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Zanimović, M. (1985). *Pedagoška hrestomatija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Žlebnik, L. (1983). *Opšta istorija školstva i pedagoških ideja*. Beograd: Prosvetni pregled.

Summary

The topic of this thesis is the Collectivist educational ideal of the usable citizen. The paper deals with the concept of educational ideal through the prism of collectivistic educational ideal. Along with the educational ideal, the terms individualism, collectivism and indoctrination are explained. Representatives of collectivistic education are presented through their biographies, after which the pedagogical principles of each of the selected representatives are described. The paper presents the activities of collectivistic education in Sparta, which was legally regulated by the legislator Lycurgus. Collectivism in Nazi Germany and collectivistic upbringing in fascist Italy are then described. Socialist pedagogy is presented through utopian socialists, scientific socialist pedagogy, and the influence of the October Revolution on education. Finally, the representative of Christian pedagogy, Ivan Bosco, and his educational work are discussed.

Key words: Christian pedagogy, fascism, indoctrination, Nazism, spartan upbringing, socialism